

Heini Paajanen
Eliisa Perttula

Kouluikäisen seksuaaliterveyskasvatusmateriaali historiasta tulevaisuuteen

Materiaalien käyttö terveydenhoitajan työssä

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Terveydenhoitaja AMK

Hoitotyön koulutusohjelma

Opinnäytetyö

12.5.2015

Tekijä(t)	Heini Paajanen ja Eliisa Perttula
Otsikko	Kouluikäisen seksuaaliterveyskasvatusmateriaali historiasta tulevaisuuteen Materiaalien käyttö terveydenhoitajan työssä
Sivumäärä	41-sivua
Liitteet	
Aika	12.5.2015
Tutkinto	Terveydenhoitaja, AMK
Koulutusohjelma	Hoitotyö
Suuntautumisvaihtoehto	Terveydenhoitaja
Ohjaaja(t)	Lehtori Marita Räsänen Lehtori Anna-Kaisa Pienimaa

Tämä opinnäytetyö on osa Metropolian Ammattikorkeakoulun Hoitotyön koulutuksen museon hanketta. Hankkeen tavoitteena on kuvata suomalaisen hoitotyön historiaa. Opinnäytetyömme aiheena on seksuaaliterveyskasvatus kouluissa historiasta nykyaikaan, erikoistarkastelussa seksuaaliterveyskasvatusmateriaalien käyttö kouluterveydenhoitajan työssä. Opinnäytetyö on toteutettu vuonna 2015.

Opinnäytetyössä vastaamme siihen millaista seksuaalikasvatus ja seksuaalikasvatusmateriaalit olivat 1900-luvulta nykypäivään. Työ käsittelee myös terveyssisäryön historiaa. Pohdimme myös sitä, kuinka pystymme vastaamaan tulevaisuudessa seksuaalikasvatuksen haasteisiin ja millä tavoilla ja materiaaleilla nuoret koululaiset saavat parhaiten tietoa. Lisäksi työssä tarkastellaan valtiotieteiden lisensiaatti ja terveydenhuollon maisteri Tuulikki Nurmelta saatuja seksuaaliterveyskasvatusmateriaaleja ja vertaillaan eri aikakausien materiaaleja keskenään.

Opinnäytetyön aineisto kerättiin kirjallaisista, Väestöliiton kirjaston arkistoista, Tukholmankadun Metropolian arkistoista, Hoitotyön koulutuksen museon materiaaleista sekä Hoitotyön koulutuksen museon työntekijän Sirkka Paavilainen-Wiherheimon haastattelusta.

1900-luvun alkupuolella seksuaalikasvatus oli hyvin vähäistä. Sen ajan aatteena oli että on parempi vaieta kuin puhua seksuaalisuudesta, jolloin ajatukset saatiin pysymään poissa ”harhateiltä”. Tällöin seksuaalisuus ja seksi kuuluivat vain avioliittoon ja avioliiton ulkopuolinen seksuaalinen kanssakäyminen oli jopa laissa rangaistavaa. Terveydenhoitajan vastuu seksuaalikasvattajana oli tällöin vielä olematon. Seksuaalisen vallankumouksen myötä käsitys seksuaalisuudesta muuttui ja alettiin kiinnittää huomiota siihen, millä tavoin seksuaalikasvatusta annettiin. Myös terveydenhoitajan merkitys seksuaalikasvattajana muuttui tärkeämmäksi ja materiaalit seksuaalikasvatuksessa monipuolistuivat.

Avainsanat	terveydenhoitaja, koulu, seksuaalikasvatus, terveystietäminen, seksuaalisuus, seksuaaliterveyskasvatusmateriaali, Hoitotyön koulutuksen museo
Authors	Heini Paajanen ja Eliisa Perttula
Title	Materials Used in Sexual Health Education from History to Future Materials Used in the Field of Public Health Nursing
Number of Pages	41 pages
Date	12 May 2015.
Degree	Bachelor of Health Care
Degree Programme	Nursing and Health Care
Specialisation option	Public Health Nursing
Instructor(s)	Marita Räsänen, Lecturer Anna-Kaisa Pienimaa, Lecturer
This study is part of the Metropolia University of Applied Sciences Hoitotyön koulutuksen museum's project. The purpose of this study was to find out how sexual education in schools has been put into practice throughout the history in Finland and how the materials used in sexual education have changed. We reviewed the usage of these materials in the work of a Public Health Nurse. We also briefly portray the history of the Public Health Nursing. In this study we also try to speculate what kind of materials are used in the future and how the materials should change to reach all adolescence. This study was produced during the year 2015. The data for this study was gathered from multiple sources. We used different literary sources as well as the archives of Väestöliitto, the Family Federation of Finland, Metropolia museum's materials and the archives of the Metropolia University of Applied sciences. We also interviewed Sirkka Paavilainen-Wiherheimo, a volunteer in Hoitotyön koulutuksen museum. In addition, we made a closer inspection of a few materials we received from Tuulikki Nurmi, who's a Licentiate of Social Sciences (Lic.Soc.Sc) and a Master of Health Science (M.Sc.) Sexual education has gone through drastic changes throughout history. We have come far from the close-minded perception of sexuality in the beginning of the 1900-century towards more liberated sexual culture. The changes in the sexual culture demand new ways to approach the youth in the sexual matters.	
Keywords	public health nurse, school, sexual education, sexuality, sexual education materials, Hoitotyön koulutuksen museo

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet	2
3	Työtapa- ja menetelmäosa	2
3.1	Aineistonkeruu- ja analyysimenetelmät	2
3.2	Luotettavuus ja eettisyys	5
4	Seksuaalisuus ja seksuaalinen kehitys	6
4.1	Seksuaalisuus	6
4.2	Lapsen ja nuoren seksuaalinen kehitys ja oppiminen	8
5	Seksuaaliterveyskasvatus 1900-luvulta 1990-luvulle	8
5.1	Yleistä seksuaalikasvatuksen historiasta	8
5.2	Terveyssisarista terveydenhoitajiksi	12
5.3	Terveydenhoitaja seksuaalikasvattajana	13
5.4	Kouluterveydenhoitajan työ 1960–1970-luvuilla.	16
6	Seksuaaliterveyskasvatus 2000-luvulla	17
6.1	Seksuaalikasvatuksen menetelmät ja materiaalit	18
6.2	Terveydenhoitajan työssä käytetyt seksuaalikasvatusmateriaalit	20
7	Seksuaaliterveyskasvatusmateriaalien tulkinta	24
7.1	Kaksin -kirjanen	24
7.2	Ihanan tukala seksuaalisuus, virikemateriaalia nuorten sukupuolikasvatukseen.	26
7.3	Hei mitä mulle tapahtuu -lehtinen	28
8	Ideoita tulevaisuuden seksuaalikasvatuksesta ja seksuaalikasvatusmateriaaleista terveydenhoitajan työssä	29
9	Pohdinta ja johtopäätökset	33
9.1	Työn tulokset	33
9.2	Opinnäytetyöprosessin kuvaus ja arviointi	36
	Lähteet	37

1 Johdanto

Opinnäytetyö on osa Metropolian Hoitotyön koulutuksen museon projektia. Työ käsittelee terveystieteiden materiaaleja ja niiden käyttöä eri aikakausina. Museon tavoitteena on kerätä ja tallettaa hoitotyön koulutukseen liittyvää materiaalia ja tarinoita.

Opinnäytetyössämme käsittelemme kouluikäisen seksuaaliterveyskasvatusmateriaaleja historiasta nykyaikaan terveydenhoitajan työssä. Terveydenhoitajakoulutuksen 90-vuotispäivää juhlittiin viime vuonna ja lähemmekin tarkastelemaan tämän 90-vuoden aikana tapahtunutta seksuaalikasvatusta ja siihen käytettyjä materiaaleja. Tämän työn pohjalta kuvaamme, miten seksuaaliterveyskasvatusmateriaalit sekä terveydenhoitajan työnkuva seksuaaliterveyskasvattajana ovat muuttuneet vuosien varrella. Tässä työssä pohdimme myös sitä, millaisia tulevaisuuden materiaalien tulisi olla ja miten niiden käyttö näkyy terveydenhoitajan työssä.

Seksuaaliterveys on oleellinen osa ihmisyyttä ja ihmisen elämänkaarta. Käsitteet seksi ja seksuaalisuus sekoittuvat yleensä keskenään, ja voi muodostua harhaluulo, että ne tarkoittavat samaa asiaa. Seksi on vain pieni osa seksuaalisuuden alueella. Seksuaalisuus on sitä mitä olemme, osa ihmisyyttämme ja persoonaamme. Seksuaalisuus on osa kokonaisvaltaista hyvinvointia. Nuoren seksuaalinen identiteetti muokkautuu kasvaessa naiseksi tai mieheksi ja seksuaalinen kehitys lähtee muokkautumaan jo vauvana tuolloin koettujen kokemusten pohjalta (Seksuaalikasvatus.)

Seksuaaliterveyskasvatus ja siinä käytetyt materiaalit ovat vuosien saatossa muuttuneet. Viimeisen sadan vuoden aikana seksuaalisuuteen liittyvistä asioista on alettu puhua yhä avoimemmin ja tiedot seksuaalisuudesta ovat muokkautuneet. Historian kristillispainotteisista opuksista on päästy jo pitkälle nykyajan avoimeen ja suvaitsevaiseen seksuaalikasvatukseen. Erilaisten materiaalien saatavuuteen ja sisältöihin tulisi tulevaisuudessa kiinnittää huomiota sillä nuorille kouluikäisille suunnattu seksuaaliterveyskasvatus kehittyy ja ottaa vaikutteita ympäristöstä. Erityisesti median vaikutus nuoren elämään ja sen hyödyntäminen seksuaalikasvatuksessa olisi tulevaisuudessa tärkeä huomioida.

2 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet

Opinnäytetyömme kuvaa seksuaaliterveyskasvatusmateriaalien historiaa 1900-luvun alusta alkaen aina nykyaikaan asti. Työ tarkastelee aihetta terveydenhoitajan työn näkökulmasta. Käsittelemme tässä opinnäytetyössä terveyskasvatuksen historiaa sekä nykyaikaa, siinä käytettyjä materiaaleja ja kuinka terveydenhoitaja on kohdannut nuoren seksuaaliasioissa. Työssä tarkastellaan lähemmin muutamia materiaaleja, jotka saimme Tuulikki Nurmelta. Nurmi on valtiotieteiden lisensiaatti (VTL) ja terveydenhuollon maisteri (THM). Valitsimme muutaman työhömme parhaiten sopivan materiaalin, joita lähdimme analysoida ja vertailemaan keskenään. Pohdimme myös sitä, mitä tulevaisuus tuo tullessaan seksuaalikasvatuksen saralla, sillä seksuaaliterveyskasvatusmateriaaleja kehittämällä edistetään myös nuorten seksuaali- ja lisääntymisterveyttä. Tavoitteenamme oli työssä vastata kahteen tutkimuskysymykseen:

1. Millaisia seksuaalikasvatusmateriaalit ovat olleet 1900-luvun alusta nykypäivään?
2. Mikä on ollut terveydenhoitajan osuus seksuaalikasvattajana 1900-luvun alusta nykypäivään?

Ominä tavoitteinamme oli perehtyä tarkemmin seksuaalikasvatuksen historiaan ja tutustua erilaisiin materiaaleihin ja saada kattava käsitys siitä, mitä terveydenhoitajan työ on ollut ennen ja nykyään. Oppimamme pohjalta voisimme soveltaa erilaisia materiaaleja tulevassa työssämme.

3 Työtapa- ja menetelmäosa

3.1 Aineistonkeruu- ja analyysimenetelmät

Opinnäytetyön aineiston keräsimme monista luotettavista lähdemateriaaleista. Aineisto muodostuu kirjallisuudesta, tutkimuksista ja ammattilaisilta hankituista terveyskasvatusmateriaaleista sekä haastatteluista. Lähteet ovat luotettavia ja ajantasaisia. Historiallisten materiaalien sisältö ei ole enää nykypäivänä paikkaansa pitävää, koska terveyskasvatusmateriaali on kehittynyt ja muotoutunut ajan kuluessa. Ominä aikakausinaan ne ovat olleet kuitenkin luotettavana pidettyä tietoa. Opinnäytetyön aineisto muodostuu aika-akselilla historiasta 1900-luvun alkupuolelta tulevaisuuteen tutkittavaksi.

Seksuaalikasvatusta ja seksuaalisuutta on aiheena tutkittu, mutta seksuaalikasvatuksessa käytettyjä materiaaleja ja terveydenhoitajan käyttämiä materiaaleja koulussa ei ole juurikaan tutkittu. Nykyajasta ja lähihistoriasta materiaaleja on saatavilla runsaasti. Tosin lähihistoriasta eikä nykyajastakaan ei ole tehty yhtään yhtenäistä tutkimusta seksuaalikasvatusmateriaaleista kouluterveydenhoitajan työssä, vaan aihetta sivutaan monessa eri tutkimuksessa. Tämän vuoksi työmme teoriapohja pohjautuu useaan eri teokseen.

Monia historiassa käytettyjä seksuaaliterveyskasvatusmateriaaleja ei ole säilytetty. Muutamia historiallisia materiaaleja, kuten vanhoja oppikirjoja ja postereita löytyi Hoitotyön koulutuksen museosta sekä Väestöliiton arkistoista. Monissa näistä ei kuitenkaan ollut vuosilukuja tai tekijöiden nimiä.

Olimme yhteydessä myös entiseen ylihoitajaan ja nykyiseen Hoitotyön koulutuksen museon vapaaehtoistyöntekijään, Sirkka Paavilainen-Wiherheimoon, jolta saimme haastattelun sekä Tuulikki Nurmen yhteystiedot. Työn historiaosuudessa onkin käytetty Tuulikki Nurmen teosta yhtenä päälähteenä. Nurmen teos käsittelee terveydenhoitajien tehtävää seksuaalikasvattajina. Saimme häneltä henkilökohtaisesti historiassa käytettyjä seksuaaliterveyskasvatusmateriaaleja 1960-luvulta 1990-luvulle saakka. Työn historiaosuudessa käytetään myös monia muita kirjallisuuslähteitä, nettisivuja sekä aikaisempia tutkimuksia ja opinnäytetöitä. Tutustuimme myös Ylen elävän arkiston videomateriaaleihin, jotka käsittelivät seksuaalikasvatusta.

Arkistoista löysimme vanhoja sairaanhoitaja-opiston opetussuunnitelmia eri vuosilta. Työssä käytämme 1970–1971 vuosien opetussuunnitelmaa, joita vertaamme vuoden 1994 opetussuunnitelmaan. Valitsimme nämä opetussuunnitelmat tarkemman tarkastelun kohteeksi, sillä ne olivat eri vuosikymmeniltä. Näin saimme mahdollisemman kattavan kuvan menneisyyden opetussuunnitelmista. Olimme myös yhteydessä Väestöliiton informaattikkoon. Hänen kautta pääsimme tutkimaan Väestöliiton arkistoja ja vanhoja seksuaalikasvatusmateriaaleja 1950–1970-luvuilta.

Pohdimme myös sitä mitä seksuaalikasvatusmateriaalit ovat tulevaisuudessa. Seksuaaliterveyskasvatuksen tulevaisuuden visiointi koostuu tässä työssä omista ideoistamme, jotka ovat syntyneet historian ja nykypäivän materiaaleja kerätessämme. Tulevaisuuteen tähtäävä seksuaaliterveyskasvatusmateriaali on menneisyyden ja tällä hetkellä olevan

tiedon jatke, johon käytämme päättelyä ja innovatiivisuutta ja jonka rakennamme kehittämisehdotusten pohjalta.

Aineiston haku on rajattu seksuaalikasvatukseen terveydenhoitajan työssä ja seksuaalikasvatusmateriaaleihin, jotka on suunnattu kouluikäisille. Olemme hakeneet opinnäyte-työhömmä lähteitä käyttäen hakusanoja seksuaaliterveys, seksuaalikasvatus, seksuaalikasvatusmateriaali, historia, terveystietä, terveydenhoitaja, ihmissuhde- ja sukupuoli- kasvatus, sex education material, sex education resources ja adolescents.

Aikaisemmin on tutkittu paljon erilaisia toiminnallisia menetelmiä nuorten seksuaaliterveyskasvatuksessa. Tietoa suomen kielellä terveydenhoitajista seksuaalikasvattajina ei ole myöskään paljon ja tutkimuksia aiheesta ei ole julkaistu kuin muutama. Aihetta sivutaan kuitenkin monissa tutkimuksissa.

Englanninkielisistä lähteistä haimme tutkimuksia ja artikkeleita, jotka käsittelevät sairaanhoitajan roolia seksuaalikasvattajana ja yleisesti seksuaalikasvatuksen sisältöjä ja siinä käytettyjä menetelmiä. Seksuaaliterveyskasvatusmateriaaleista löytyi myös raportteja ja artikkeleita. Nämä löytämämme lähteet koskivat kuitenkin seksuaalikasvatusasioita Suomen ulkopuolella, joten emme voineet käyttää näitä lähteitä päälähteinä. Työssämme keskityimme Suomessa toteutettuun seksuaalikasvatukseen.

Metropolian kirjaston tietokannasta löytyi monia seksuaaliterveyteen liittyviä teoksia. Suurin osa teoksista suuntautui seksuaaliterveyteen nykyään, mutta sieltä löytyi myös muutama opas ja kirja, jotka koskivat seksuaaliterveyden historiaa. Toinen hyödyllinen teos oli seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintasuunnitelma 2014–2020. Seksuaalikehityksestä löysimme myös tietoa kirjaston tietokannasta, jota käsittelemme Väestöliiton seksuaalisuuden portaiden avulla.

Saimme Nurmelta paljon erilaisia seksuaalikasvatusmateriaaleja, joita on vuosien varrella käytetty seksuaalikasvatuksen tukena. Näistä materiaaleista valitsimme työhömmä kaksi, jotka mielestämme parhaiten kuvastavat ja vastaavat työmme teoriapohjaa. Materiaalit ovat kouluikäisille tarkoitettuja. Valitsimme Väestöliitolta vielä yhden materiaalin, jota käytetään vielä nykyäänkin. Nämä materiaalit valikoituivat työhön myös, koska ne olivat kaikki eri aikakausilta, 1969, 1993 ja 2012. Materiaalit ovat myös sisällöllisten erojen lisäksi toteutustavaltaan toisistaan erilaisia. Näin työhön saadaan monipuolisempi kuva eri aikakausien käsityksestä hyvästä seksuaalikasvatuksesta.

Työssämme kuvataan näitä materiaaleja ja näiden sisältöjä. Kuvassimme kaikki materiaalit, tutustuimme niiden sisältöihin ja ulkoasuun. Työssä verrataan näitä materiaaleja keräämäämme teorian tietoon ja pohditaan sitä, miten materiaalit sopivat sen ajan seksuaalikasvatukseen sekä miten ne kuvastivat sitä.

3.2 Luotettavuus ja eettisyys

Lähdeviitteet löytyvät työstämme ja kunnioitamme tekijänoikeuksia. Aineistonkeruuprosessin aikana saimme luvan kulkea Hoitotyön koulutuksen museossa, josta saimme mahdollisuuden kerätä materiaalia työtämme varten. Olemme allekirjoittaneet opinnäytetyöprosessin vaatimat sopimukset maaliskuussa 2015.

Eettisyys on myös tärkeässä osassa opinnäytetyössämme, koska aiheemme koskee nuorten seksuaalisuutta. Keräämme aineistomme eettisesti oikein, erityisesti koska kyseessä on ala-ikäisten seksuaalisuus ja seksuaalikäyttäytyminen sekä käytetyt terveyskasvatusmateriaalit.

Työmme luotettavuutta lisää käytettyjen lähteiden monipuolisuus. Opinnäytetyön edessä olemme myös säännöllisesti saaneet ohjausta omalta opinnäytetyön ohjaajaltamme. Kävimme myös asiantuntijaopettajan ohjauksessa, joka antoi näkemyksensä opinnäytetyön toteutukseen. Kirjallisuuslähteiden ja Väestöliitolta sekä muista lähteistä, kuten Nurmelta saamiemme materiaalien lisäksi työn luotettavuutta lisää asiantuntijan haastattelu. Haastattelun meille antoi Sirkka Paavilainen-Wiherheimo. Työssämme käytettiin hyväksi lainsäädännön asetuksia, mikä myös lisää luotettavuutta.

Pyrimme varmistamaan työssämme käytettyjen lähteiden ajantasaisuuden ja arvioimme niiden luotettavuutta. Etenkin historiallisten lähdeaineistojen luotettavuuden arvioimisessa korostui sisäinen ja ulkoinen lähdekritiikki. Ulkoisessa lähdekritiikissä otetaan selvää kuinka aitoa tutkimusaineisto on ja onko se sitä, miltä se näyttää. Sisäisessä lähdekritiikissä puolestaan pohditaan kuinka luotettavaa asiakirjojen aineisto on. Tavoitteena siinä on saada selville lähteen kirjoittajan lähtökohdat (Historiallinen tutkimus.)

4 Seksuaalisuus ja seksuaalinen kehitys

4.1 Seksuaalisuus

Maailman terveysjärjestö, WHO määrittelee seksuaalisuuden keskeiseksi osaksi ihmisenä olemista ja erottamattomaksi osaksi ihmisyyttä läpi hänen koko elämänsä. Seksuaalisuus ilmenee ihmisten elämässä hyvin monenlaisin tavoin ja sillä on erilaisia merkityksiä eri ihmisille. Seksuaalikasvatuksen tulisi täten olla mahdollisimman laajaa ja monipuolista, jotta se pystyisi huomioimaan nämä vaihtelevat tarpeet. (Seksuaalikasvatus 2014.)

Seksuaalikasvatuksen tulisi olla monipuolisempaa kuin vain pelkkää seksuaaliseen käyttäytymiseen tai riskeihin, kuten sukupuolitauteihin, liittyvää kasvatusta. Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on lisätä ihmisten tietoa seksuaalisuudesta, lisääntymisestä, taudeista ja muista seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Sen tehtävä on myös lisätä ihmisten taitoa tehdä oikeanlaisia päätöksiä ja kasvattaa vastuullisuutta sekä huolenpitoa muista ihmisistä sekä itsestään. (Seksuaalikasvatus 2014) Terveys- ja hyvinvoinnin laitoksen seksuaali- ja lisääntymisterveystoimintasuunnitelman 2014–2020 mukaan seksuaalikasvatuksen tehtävä on kehittää yksilön ymmärrystä omasta itsestään, kehostaan ja itse-määräämisoikeudestaan. Hyvällä seksuaalikasvatuksella voidaan myös vähentää eri yhteiskuntaluokkien välisiä eroja seksuaaliterveyden alueella. (Klemetti — Raussi-Lehto 2014.)

Näkemyks seksuaalisuudesta vaihtelee myös historiasta nykyaikaan eri aikakausina sekä eri kulttuureissa suuresti (Suontausta 2006). Tässä työssä tarkastellaan seksuaalisuutta ja seksuaaliterveyden edistämiseen käytettyjä materiaaleja ja terveysaineistoja suomalaisten nuorten kouluikäisten elämässä.

Terveysaineiston käsite on myös laaja; siihen voi lukea kaiken aineiston joka liittyy terveyden edistämiseen ja sairauden hoitoon, esimerkiksi erilaisten materiaalien, tutkimustiedon, kirjojen ja muiden oheistuotteiden muodossa. Aineisto voi toimia sekä muistin tukena, että aktivoida asiakasta osallistumaan oman terveytensä edistämiseen ja sairautensa hoitoon. Terveysaineistoa voidaan käyttää myös vaikeiden aiheiden esille ottamisen tukena. (Rouvinen-Wilenius 2005.)

Materiaalia seksuaaliterveydestä löytyy runsaasti mediasta. Erityisesti internet on nuorilla kouluikäisillä iso osana elämää ja sieltä saa aiheeseen liittyvää tietoa. Mediasta löytyvä tieto ei kuitenkaan välttämättä tue oikealla tavalla yksilön ja varsinkin nuoren seksuaaliterveyttä, vaan vaikutus voi olla jopa päinvastainen. Niinpä oikeanlaisella seksuaaliterveyskasvatusmateriaalilla on tärkeä rooli nuoren elämässä, jotta käsitykset seksuaalisuudesta olisivat realistiset. (Seksuaalikasvatus 2014.)

Seksuaali- ja lisääntymisterveydessä tapahtuneita muutoksia voidaan seurata luotettavasti eri rekistereistä. Niistä näkee esimerkiksi synnytysten, aborttien ja sukupuolitautilien määriä ja millaisia muutoksia niissä on tapahtunut vuosien varrella. Luotettavaa tietoa väestön seksuaaliterveydestä on myös saatu erilaisten kyselyiden avulla. Kaiken kaikkiaan katsottuna suomalaisten seksuaali- ja lisääntymisterveys on monilla mittareilla mitattuna erittäin hyvää verrattuna moneen muuhun maahan. Syntyneiden lasten määrä on kasvanut noin 5 % kymmenen viime vuoden aikana, kun taas samalla aborttien määrä alle 20-vuotiailla on vähentynyt. Suurin osa kunnista myös järjestää kattavasti seksuaalivertoutusta. (Klemetti — Raussi-Lehto 2014.)

Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelman mukaan suomalaisten seksuaaliterveydessä on silti vielä monia asioita joita tulisi kehittää ja joihin tulisi puuttua. Ensisyntyneiden keski-ikä on noussut ja yli 35-vuotiaiden osuus kaikista synnyttäjästä on kasvanut. Monet krooniset sairaudet myös vaivaavat nykyään synnyttäjiä ja moni synnyttäjä on ylipainoinen. Sukupuolitautilien esiintyvyys on myös kasvanut ja nuorten tiedot seksuaaliterveydestä heikentyneet. Lapsettomuus, seksuaalinen häirintä ja väkivalta ovat lisääntyneet. Maahanmuuttajien määrä väestöstä on myös kasvanut ja heidän seksuaaliterveytensä edistäminen tuo erilaisia ongelmia, kuten naisten ympärileikkauksen, keskenmenot ja raskaudenkeskeytykset. (Klemetti — Raussi-Lehto 2014.)

Viime vuoden aikana suosioon tulleet erilaiset treffipalvelut tuovat myös uusia haasteita nuorten seksuaalikasvatuksessa. Nuorten on entistä helpompaa tavata uusia ihmisiä ja mahdollisia seksikumppaneita, jonka myötä ehkäisyn merkitys korostuu entisestään. Vuoden 2014 THL:n sukupuolitautilastojen mukaan sukupuolitautilien (klamydia, tippuri, kippa ja Hiv) määrät ovat nousussa aikaisemmista vuosista. (Tartuntatautirekisterin tilastotietokanta). Pitääkin miettiä mikä vaikutus näillä palveluilla on tilastoihin ja millä tavalla nuorten sukupuolitautilaitetta tulisi lisätä ottamalla nämäkin palvelut huomioon.

4.2 Lapsen ja nuoren seksuaalinen kehitys ja oppiminen

Väestöliiton seksuaalisuuden portaat -mallissa lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehitystä on kuvattu yhdeksän vaiheen jatkumona. Sen avulla voidaan selvittää nuoren oman kehityksen vaihe ja antaa tietoa kehitysvaiheen mukaan niin, että hän saa tietoa oman kehityksensä tueksi. Siinä seksuaalinen kehitys lähtee etenemään leikki-iässä perusluottamuksen ja itsetunnon kehityksen pohjalta ensirakastumisesta idolirakkauteen, luottamuksesta kertoa omista tunteista tunteiden ilmaisuun, seurustelun pelisäännöistä suudelmiin, nautintoon ja lopulta rohkaistumiseen, vastuullisuuteen ja kohti aikuisuutta. (Aho ym. 2008: 21.)

Seksuaalisuuden oppiminen ja toteutuminen alkaa jo nuorena ja se jatkuu läpi koko elämän. Biologisessa mielessä seksuaalisuus kypsyy ja kehittyy omia aikojaan, mutta psyykinen seksuaalisuus opitaan pikku hiljaa. Psyykkisen seksuaalisuuden oppimiseksi tarvitaan asiantietojen lisäksi myös vuorovaikutteisia tunnekokemuksia. Näin ollen nuori voi ymmärtää seksuaalisuutta täysin vasta nuoruusiän loppuvaiheessa. Seksuaalisuuden ilmeneminen on kuitenkin moninaista ja voi näkyä monin eri tavoin. (Nummelin 1997: 23.)

Seksuaalisuudessa on siis keskeistä niin tiedollinen kuin kokemusperäinenkin oppiminen. Seksuaalisuuden oppiminen on usein epäsuoraa ja sattumanvaraista. Jo vauvaikäisenä esimerkiksi tapa pidellä ja koskea lasta vaikuttaa hänen tulevaan käsitykseensä omasta seksuaalisuudesta. Seksuaalisuuden oppiminen on siis hyvin kokonaisvaltainen prosessi, johon usein viitataan sanalla seksuaalinen sosialisatio. (Nummelin 1997: 23–24.)

5 Seksuaaliterveyskasvatus 1900-luvulta 1990-luvulle

5.1 Yleistä seksuaalikasvatuksen historiasta

Kirkko on jo vuosituhansien aikana vaikuttanut käsitykseen seksuaalisuudesta. Myös naisen asema yhteiskunnassa on ollut merkittävä tekijä siihen miten seksuaalisuutta katsotaan. (Nurmi 2000: 19–20.)

Jo 1900-luvun alkupuolelta löytyy nuorille suunnattuja kirjoja, joissa käsitellään seksuaalisuuteen liittyviä asioita. Teosten sävy tuolloin oli hyvin konservatiivinen, uskonnollisväritteinen ja kristillisiin arvoihin perustuva. Seksuaalisuudesta puhuttiin hyvin varovaisesti ja mielestämme pelottelevaan sävyyn. Vuonna 1921 julkaistussa kirjassa Poikakysymys (S.S. Salmensaari) ohjeistetaan, että seksuaalisuudesta tulisi puhua nuoren kanssa mahdollisimman vähän ja silloinkin puhua vain tarvittaessa. Esimerkiksi itsetyydytyksestä käytettiin nimeä itsesaastutus ja siitä kehoitettiin pidättäytymään uhkaamalla esimerkiksi lapsettomuudella ja muilla sairauksilla. (S. S. Salmensaari 1921.)

Yksi surullisimpia inhimillisen heikkouden ja synnin muotoja on itsesaastutus. Ja poikaikää käsiteltäessä on välttämätöntä, joskin tuskallista koskella tätä pahetta (S. S. Salmensaari 1921: 128–129.)

Itsesaastutus on yksilöllisen paheen ja synnin mitä täydellisin muoto. Se on aistillista nautintoa, joka saavutetaan korkeamman elämän kustannuksella. Se hävittää suvun lisäämiskykyä, joka on yksi ihmisen tärkeimpiä kykyjä. Se on itsekkyyden huippu ja samalla hillittomyiden surkein muoto. (S. S. Salmensaari 1921: 130.)

Näihin aikoihin kirkon rooli seksuaalikasvattajana oli suuri. Kysymykset seksuaalisuudesta ja seksistä kuuluivat usein kirkon vastattavaksi eikä koululla tässä asiassa ollut vielä suurta roolia. (Nurmi 2000: 36) Väestölle tarkoitetuissa oppaissa seksi ja muu sukupuolielämä kytkettiin lujasti avioliittoon kiinni vielä ennen 1950-lukua. Avioliiton ulkopuoliset suhteet olivat rangaistavia tekoja vielä 1948-vuoteen asti. Elokuvat olivat kansan keskuudessa suosittuja ja sukupuolitauteiden vastustamisyhdistys tekikin filmitoimintansa kanssa yhteistyötä taistelussa sukupuolitauteja vastaan tekemällä elokuvan Synnin jäljet. Vuonna 1941 perustettiin Väestöliitto, jonka tarkoituksena oli edistää perheiden terveyttä. Vuonna 1947 Väestöliiton toimesta perustettiin maan ensimmäisen avioliittoneuvola. (Nurmi 2000: 37–38.) Näissä avioliittoneuvoloissa käsiteltiin avioliitossa olevien ja siihen aikovien parien kanssa esimerkiksi syntyvyyden säännöstelyä ja tehtiin terveystarkastuksia. (Aborttien vastustamisesta kohti ehkäisyneuvontaa).

Seksuaalikulttuuri lähti pikku hiljaa muokkautumaan pois päin absoluuttisesta sukupuolimoraalista, eli siitä että niin miehen kuin naisenkin tulisi pidättäytyä seksuaalisesta kanssakäymisestä ennen avioliittoa. Se alkoi muovautua kohti relatiivista sukupuolimoraalia, joka tarkoitti sitä, että miehet saivat harjoittaa vapaasti seksuaalisuuttaan ennen avioliittoa, mutta naisen vapautunutta seksuaalista käyttäytymistä paheksuttiin. Terveystarkastusjärjestelmän painopiste lähti muuttamaan avioliiton suojelusta kansalaisen terveyden edistämiseen eri toimintatapojen avulla, ja seksuaalisen terveyden edistäminen oli

yksi näistä. Kouluissa nuorille suunnattua seksuaalikasvatusta ei oikeastaan ollut ennen 1950-lukua ja ajatukset seksistä ja seksuaalisuudesta pyrittiin ohjaamaan muualle. Tähän tuli muutos 1950-luvun vaihteessa, kun opetusministeriö perusti perhekasvatuksen keskustoimikunnan ja antoi yksityiskohtaiset ohjeet kouluihin perhekasvatuksen järjestämisestä. Silti koulujen seksuaalikasvatus jäi tällöin vielä hyvin vähäiseksi. (Nurmi 2000: 37–39.)

Kouluissa 1950-luvulla käytetty oppikirja käsittelee seksuaaliterveyttä hyvin pintapuolisesti ja esimerkiksi itsetyydytys katsottiin keholle vahingolliseksi. (Nurmi 2000: 37–39.) Vuonna 1952 koulun terveystieteiden opetussuunnitelmassa sukupuolikasvatukselle oli ensimmäisen kerran annettu näkyvä asema. Siinä painotettiin sukupuoliasioiden avointa käsittelyä tietämättömyyden aiheuttaman pelon ja salaperäisyyden välttämiseksi. Laadullisesti sen tulisi olla opastavaa, eikä saarnaavaa ja varoittelevaa. Oppitunneilla sukupuoliasioita käsiteltiin, silloin kun se opettajan harkinnan mukaan sopi luontevasti jonkin muun aineen opetukseen, tai jos asia nousi esille oppilaiden toimesta. (Palojärvi — Veikkola 2002.)

Väestöliiton seksuaalivalistuslehtisissä 1950–1970-luvuilta usein käsiteltyjä aiheita olivat muun muassa syntyvyyden säännöstely, abortti ja aikuiseksi kasvu, kuten kuvion 1. lehtisistä näkyy. Oppaissa käsiteltiin sellaisia aiheita kuten avioliiton ulkopuolista seksiä ja masturbointia vielä hyvin negatiivisesti, mutta muuten asioista puhuttiin jo paljon avoimemmin kuin aiemmin. Uudeksi aiheeksi lehtisissä oli tullut myös lapsettomuus, jota tosin käytiin läpi hyvin pintapuolisesti.

Kuvio 1. Väestöliiton vuosien 1950–1970-lehtisiä (Väestöliiton arkistot 2015) Kuva: Heini Paajanen.

Ylen elävästä arkistosta löytyy jo 60-luvulla televisiossa esitettäväksi tehtyjä seksuaalikasvatusvideoita, jotka on suunnattu sen ajan nuorille. Abortti puhututti ihmisiä 60-luvulla, kun taas esimerkiksi 1970-luvulla arkistosta löytyy videoita, joissa käsitellään muun muassa mitä on yhdyntä ja mistä lapset saavat alkunsa. (YLE)

Itse seksuaaliterveyskasvatus kouluissa on melko tuore aiheena. Seksuaaliterveyskasvatus ja seksuaaliterveysopetus ovat kuuluneet suomessa koulujen opetussuunnitelmaan 1970-luvulta lähtien, kun viimeisimmät koulut siirtyivät peruskoulujärjestelmään 1977. (Suominen — Tuominen 2007: 10.) Seksuaaliterveyskasvatus tuli Länsi-Eurooppaan keskimäärin 1970–1980-lukujen aikana niin sanotun seksuaalisen vallankumouksen aikoihin. Näihin aikoihin markkinoille tuli uusia luotettavia ehkäisymenetelmiä ja abortti laillistettiin, mikä puolestaan erotti seksuaalisuuden ja lisääntymisen toisistaan. Seksuaalisuuteen ja lisääntymiseen liittyvät normit ja arvot lähtivät pikkuhiljaa kehittymään ja muuttumaan yhä avoimemmiksi ja moni tabuksi mielletty aihe alkoi herättää keskustelujä. Seksuaalisen vallankumouksen myötä aikuisuuden ja lapsuuden välille muodostui välivaihe, nuoruus. (Winkelmann 2010.)

Nämä sosiaaliset muutokset vaativat uudenlaisia toimia yhteiskunnassa. Perheen perustaminen ja avioituminen viivästyivät, ja seksikumppanien määrä ennen avioliittoa lisääntyi. Seksitautien määrä puolestaan kasvoi tämän takia ja HIV sekä AIDS epidemiat saivat aikaan sen, että seksuaaliterveydestä tuli entistäkin tärkeämpi ja puhutumpi aihe. Muutos vaatii sen, että täytyi kohdistaa uudenlaisia palveluita muuttuvan yhteiskunnan tarpeita vastaaviksi. (Winkelmann 2010.)

Muuttuvan yhteiskunnan myötä käsitykset ihmisoikeuksista ja seksuaalisuudesta varsinkin tämän uuden nuorisoluokan keskuudessa muuttuivat. Erityisesti kouluissa annettava seksuaalikasvatus muodostui tärkeäksi muuttuvan yhteiskunnan myötä. Seksuaalikasvatusta alettiin myös kohdentaa yhä nuoremmille. (Winkelmann 2010.)

Laman vaikutus seksuaalikasvatukseen on nähtävissä. Kouluterveydenhuoltoa leikattiin rajusti 1990-luvulla. Vuoden 1994 jälkeen seksuaalikasvatus ei kuulunut enää pakollisena oppiaineena koulujen opintosuunnitelmissa, jonka jälkeen sen määrä vaihteli ja väheni merkittävästi. 1990-luvun loppupuolella nuorten raskaudenkeskeytysten määrä alkoi kasvaa. Vuonna 2006 terveystieto tuli oppiaineeksi ja seksuaalikasvatuksen laatu parani huomattavasti. (Apter 2008)

Seksuaaliterveyskasvatus on muuttanut vuosien varrella painopistettään seksin negatiivisista seurauksista kuten raskauden keskeytysten ja sukupuolitautilien torjunnasta seksuaalisuuden positiivisiin puoliin. Seksuaalisuutta alettiin pikkuhiljaa seksuaalisen valankumouksen myötä pitää voimavarana ja elämänlaatua edistävänä tekijänä, eikä vain lasten tekoon tarkoitettuna asiana. (Nurmi 2000: 80.)

5.2 Terveysseurasta terveydenhoitajiksi

Tuberkuloosihoidajat ja myöhemmin terveysseurat eli nykyiset terveydenhoitajat menivät 1900-luvulla kansan pariin tekemään kaikkia niitä terveydenhuollon tehtäviä, joita sairaalan ulkopuolella oli. Terveysseurat liikkuvat alueidensa kouluissa, neuvoloissa ja kodeissa. (Siivola 1985:168–169.) Kouluissa nykyisen kouluterveydenhoitajan roolissa olivat vielä tällöin kouluhoitajattaret. Tuberkuloosin vastustamisyhdistys alkoi kouluttaa vuonna 1913 tuberkuloosihoidajattaria, minkä jälkeen Mannerheimin lastensuojeluliitto alkoi pitää neljän kuukauden mittaisia kouluhoitajakursseja vuonna 1922. Viimeinen kurssi pidettiin vuonna 1925. (Helsingin sairaanhoito-opiston vaiheita sata vuotta 1989: 96.)

Vuonna 1924 alkoivat Mannerheimin lastensuojeluliiton terveysseurakoulutukset. Terveysseurakoulutus oli pitkään vapaaehtoisjärjestöjen järjestämää kunnes valtio alkoi antaa terveysseurakoulutusta vuonna 1931 Helsingissä. (Siivola 1985: 28–30.) Tällöin terveysseurakurssit kestivät vielä kuusi kuukautta ja vuonna 1939 niitä pidennettiin yhdeksänkuukuisiksi (Helsingin sairaanhoito-opiston vaiheita sata vuotta 1989: 96). Näihin aikoihin kouluhoitajattaren ja terveysseuran rooli seksuaalikasvattajana kouluissa oli vielä olematonta. Hoitajan työnkuvaan kuuluivat lähinnä nuoren kasvun ja ruumiillisen kehityksen seuranta ja esimerkiksi ravitsemusasiat. (Schiötz 1924.) Sodan vaikutuksesta 1940-luvulla tulivat sukupuolitautilien vastustamistyö ja rotuhygienia terveysseurakoulutukseen omiksi oppiaineikseen (Nurmi 2000: 87). Terveysseurakoulutuksen eri vaiheet kytkeytyvät selvästi kulloinkin vallinneisiin oloihin ja yhteiskunnallisiin ongelmiin.

Vuonna 1944 säädettiin laki, jonka mukaan jokaisen kunnan tulisi palkata yksi terveysseura 4000 asukasta kohden. Tämän myötä terveysseurien koulutustarve kasvoi, eikä valtion Terveydenhuolto-opisto pystynyt yksin vastaamaan tähän koulutustarpeeseen. Terveysseurakoulutusta laajennettiin lopulta Ouluun ja Poriin. (Helsingin sairaanhoito-opiston vaiheita sata vuotta 1989: 97.)

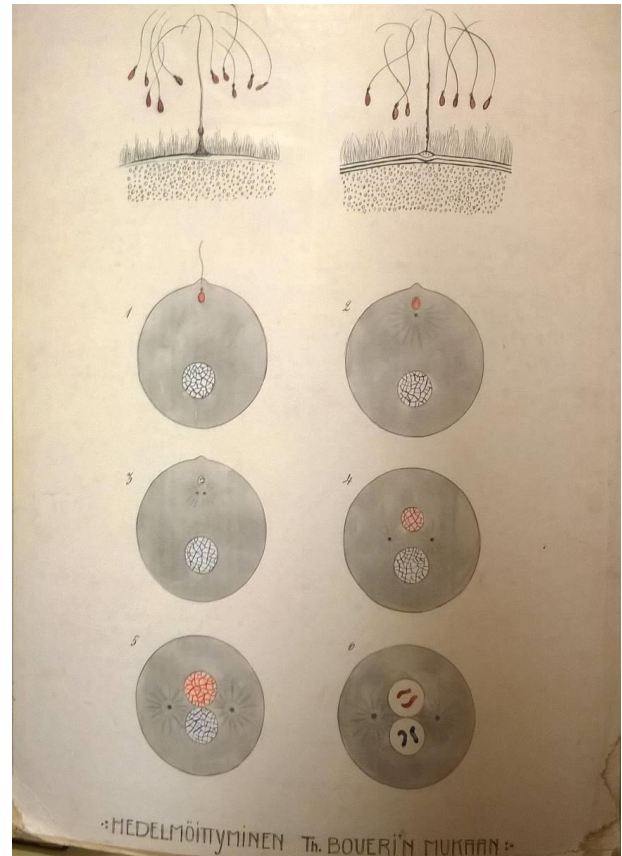
Vuonna 1970 asetettiin uusi peruskouluasetus, jonka mukaan oppivelvollisuus muuttui yhdeksänvuotiseksi kun entisessä kansakoulussa oli neljästä kahdeksaan vuoteen. Peruskoulun kuusi alaluokkaa muodostivat ala-asteen ja 7.-9. luokat yläasteen. (Öhman 2009.) Peruskouluun, joka oli siis yhdistetty entisestä kansakoulusta, kansalaiskoulusta ja keskikoulusta, siirryttiin vaiheittain vuosina 1972–1977. (Tilastokeskus 2010). Koulurakenne ja sen opetus kokivat siis suuria uudistuksia.

Uusi kansanterveyslaki astui voimaan vuonna 1972 (66/1972). Tässä laissa säädettiin siitä, että kuntien tulisi ylläpitää paremmin kouluterveydenhuoltoa ja tehostaa terveydellisten olojen valvontaa kansa- ja keskikouluissa, peruskouluissa, lukioissa sekä ammatikouluissa. Koulujen oppilaiden terveydenhuolto ja oppilaan terveydentilan toteamista varten tarvittavat erikoistutkimukset tulisi myös järjestää kouluissa. Kuntien tulisi myös tarjota asukkailleen terveysneuvontaa, mihin laskettiin kansanterveydellinen valistustyö, ehkäisyneuvonta ja kunnan asukkaiden tarvittavat terveystarkastukset. (Kansanterveyslaki 66/1972) Terveyskeskukset siirtyivät tämän lakimuutoksen johdosta terveydenhoitajiksi, johon terveyskeskusten oli terveydenhoitajan pätevyyden saadakseen suoritettava jatkokurssi tai lääkintöhallituksen järjestämä koe (Siivola 1985: 228).

5.3 Terveydenhoitaja seksuaalikasvattajana

Terveysalan henkilökuntaa koulutettiin ahkerasti 1970-luvulla. Asiantuntijoiden voimin tehtiin opaskirja terveydenhuollon ammattilaisille ja opettajille sekä muille seksuaalineuvojille tai kasvattajille heidän työnsä tueksi. Tähän Seksologia-nimiseen kirjaan oli koottu keskeisiä seksologiaan liittyviä asioita. Lääkintöhallitus laittoi myös kirjeen kouluhallitukselle vuonna 1972 siitä, että terveydenhuoltohenkilökuntaa tulisi käyttää opetuksen tukena ehkäisyneuvontaa koskevilla oppitunneilla. (Nurmi 2000: 43–46.) Vuoden 1970 terveystieteiden opetussuunnitelman mukaan seksuaalikasvatukseen liittyviä asioita oli jo paljon. Tavoitteena mainitaan muun muassa, että oppilaat oppisivat suhtautumaan luonnollisesti sukupuolielämään ja näkemään sen voimavarana. (Palojärvi — Veikkola 2002). Silti kouluissa käytetyissä oppikirjoissa 1970-luvulla oli monia puutteita. Sukupuolilyhdyntää ja lapsettomuutta ei muun muassa käsitelty yhdessäkään opetussuunnitelmaan perustuvassa oppikirjassa. Myös esimerkiksi homoseksuaalisuutta käsiteltiin marginaalisesti ihmissuhteen sijaan 1970–1990-luvulle asti ”taipumuksena, poikkeavuutena tai perversiona” ja se oli liitetty sairauteen, psyykkiseen häiriöön. (Nummelin 1997: 49–51.)

Seksuaalivalistuslehtisiä ja postereita on käytetty jo historiassa seksuaalikasvatuksen tukena kouluissa. Kuvioissa 2. ja 3. on 1940-luvulta peräisin olevia seksuaalikasvatukseen liittyviä postereita. Monien seksuaalivalistuskampanjoiden yhteydessä lehtisiä on toimitettu kouluhin jaettavaksi niiden oppilaille. Vuonna 1986 tehdyn Björkmanin ja Cedercreutzin kyselytutkimuksen mukaan 77 terveydenhoitajasta 78 % käytti valistuslehtisiä neuvonnan tukena aina tai usein työssään. Terveydenhoitajan vastaanotolla oli myös usein lehtisiä ja opuksia, joita nuoret saivat vapaasti lukea (Nummelin 1994: 41.) Vuonna 1985 peruskoulun opetussuunnitelmassa on mainittu myös, että seksuaalikasvatuksen opetukseen oli mahdollista sisällyttää muun muassa terveydenhoitajan vierailuja (Palojärvi — Veikkola 2002). Aiheita postereihin olivat esimerkiksi ihmisen anatomia, hedelmöittyminen ja raskausaika.

Kuvio 2 ja kuvio 3. Vuodelta 1942 Maternity center associationin posterit raskaana olevasta naisesta ja Hedelmöittyminen th. Bouerin mukaan. Hoitotyön koulutuksen museo. Kuva: Heini Pajanen.

Terveyssisäarkoulutus oli pitkään erikoiskoulutusta, jota annettiin terveydenhuollon opetuslinjalla. Esimerkiksi 1960-luvulla terveyssisäaren päättötodistukseen merkittiin suuntautumislinjaksi ”erikoissairaanhoidajan tutkinto pääaineena terveyssisäartyö”. Tällöin sairaanhoidajan pohjakoulutus oli 2,5 vuotta ja erikoissairaanhoidajan tutkinto rakentui sen päälle ja kesti vuoden. Vuosien 1970–1971 sairaanhoito-opiston opintosuunnitelma on viimeisiä opintosuunnitelmia ennen kansanterveyslain voimaan astumista vuonna 1972, jolloin terveyssisäarnimike vaihtui terveydenhoitajaksi ja heidän työnkuvansa muuttui myös laajemmaksi. (Helsingin sairaanhoito-opiston vaiheita sata vuotta 1989: 109–111.)

Vuosien 1970–1971 opetussuunnitelmissa seksuaaliterveyteen liittyviä asioita käsiteltiin sukupuolitautilien sairaanhoitokurssilla ja sukupuolitautiopin luennoilla, jotka olivat 2-4 tunnin kursseja. Seksuaaliasioita käsiteltiin myös suppeasti äitiyshuollon kurssilla. Naistentautien sairaanhoitokurssilla käytiin läpi aborttia, naistentautien ehkäisyä ja hoitoa sekä kohdun asentoon liittyviä asioita. Anatomian, fysiologian ja tautiopin kursseilla käytiin läpi lisääntymistä ja ihmisen sukupuolielinten anatomiaa. Synnytys ja naistentautiopin kurssilla käsiteltiin aiheita kuten hedelmöittyminen ja raskaus, perhesuunnittelu, syntyvyyden säännöstely, abortti, naistentaudit ja sukuelinten rakenteelliset poikkeavuudet. (Helsingin sairaanhoito-opiston opetussuunnitelma 1970–1971.)

Seksuaaliasioiden opetus muuttui sisällöllisesti 1970-luvulta 1990-luvulle ja seksuaalikasvatuksen opetukseen käytettiin enemmän aikaa. Uusia aiheita vuoden 1993 opetussuunnitelmissa olivat mm. lapsettomuus, murrosikä ja keskenmenot. Vuoden 1993 terveydenhoitajan ylioppilaspohjaisen koulutuksen opintolinjan opetussuunnitelman mukaan seksuaaliasioita käsiteltiin naistentautien hoito-opin jaksolla, jossa käsiteltiin mm. sukupuolitautilien ennaltaehkäisyä, naistentautien tunnistamista ja hoitoa, lapsettomuutta sekä sukupuolielinten toimintahäiriöitä. Seksuaalisuutta käsiteltiin opetussuunnitelman mukaan myös perheen terveydenhoitajataito kurssilla, kansanterveystiede kurssilla sekä erilaisissa käytännön harjoitteluissa. Kansanterveystieteen kurssilla käytiin läpi muun muassa murrosiän terveydenhuollon piirteitä ja riskiraskauksia. Synnytys- ja naistentautiopin kurssilla käydään laajemmin läpi naisen anatomiaa, hormonitoimintaa, kuukautiskiertoa, ehkäisymenetelmiä, raskausaikaa, lapsettomuutta ja keskenmenoja. (Helsingin sairaanhoito-opisto, terveydenhoitajan opetussuunnitelma 1994.)

5.4 Kouluterveydenhoitajan työ 1960–1970-luvuilla.

Saimme ohjaavalta opettajaltamme entisen kouluterveydenhoitajan yhteystiedot. Sovimme hänen kanssaan haastattelun ja teimme avoimen haastattelun 20.1.2015 Hoitotyön koulutuksen museon tiloissa. Haastattelimme entistä terveydenhoitajaa ja ylihoitajaa, Sirkka Paavilainen-Wiherheimoa. Hän toimii nykyään Hoitotyön koulutuksen museon vapaaehtoistyöntekijänä. Olimme lähettäneet hänelle etukäteen sähköpostilla kysymykset, joiden pohjalta haastattelu toteutettiin. Haastattelu tehtiin kysymysten pohjalta, mutta haastattelutilanne eteni omalla painollaan ja kysymykset muuttuivat haastattelun edetessä.

Paavilainen-Wiherheimo oli ollut vuosina 1969–1974 Tehtaanpuiston yhteiskoulussa osa-aikaisena kouluterveydenhoitajana. Hän kertoi, että tuohon aikaan terveydenhoitajan merkitys seksuaalikasvattajana oli vähäistä. Osa kouluterveydenhoitajista osallistui tällöin opetukseen. Seksuaalikasvatuksesta vastuussa olivat tuolloin liikunnan- ja biologian opettajat. Paavilainen-Wiherheimon mukaan terveydenhoitajan työnkuvaan kuului tuolloin kouluissa koululaisten vuositarkastusten tekeminen ja yksilövastaanottojen pitäminen (Paavilainen-Wiherheimo Sirkka 2015.)

Muita seksuaaliasioita kuin kuukautisia ei rutiininomaisesti otettu terveydenhoitajan vastaanotolla esille ellei nuori itse tätä ehdottanut. Yksilövastaanotoilla nuoret saattoivat kysellä seksuaaliasioista muiden asioiden lomassa. Esimerkiksi yleisiä aiheita olivat lukiolaisnuorten kysymykset ehkäisyasioista, kuten e-pillerien hankinnasta. Myös seksiin ja moraaliiin liittyvät asiat tulivat nuorten keskuudessa esille. Myös asiat, kuten onko oikein harrastaa poikaystävän kanssa seksiä vielä ja milloin yhdyntä on hyväksyttävää, mietittyvät nuoria. Nuorempien koululaisten kanssa läpikäytyjä aiheita olivat hygienia, murrosikä ja kuukautiset (Paavilainen-Wiherheimo Sirkka 2015.)

Ilmapiiri seksuaalisuuteen liittyvissä keskusteluissa oli Paavilainen-Wiherheimon mukaan melko vapautunut ja uteliaan positiivinen 1970-luvulla. Hän kertoo että seksuaaliasioita esille nostivat lähinnä vain tytöt. Tilanteet olivat hänelle helppoja ja hän otti asiat mielellään esille (Paavilainen-Wiherheimo Sirkka 2015.)

Kouluterveydenhoitajan käyttämiä materiaaleja ei paljon tuohon aikaan ollut. Paavilainen-Wiherheimon mukaan lehtisiä ja postereita oli vastaanotolla, mutta monesti ne käsitteivät muita aiheita kuin seksuaalisuutta (Paavilainen-Wiherheimo Sirkka 2015.)

6 Seksuaaliterveyskasvatus 2000-luvulla

Vastuuta seksuaaliterveyskasvatuksesta kouluissa ei nykypäivänä ole kohdistettu tietylle ammattiosajalle. Menetelmät ja materiaalit riippuvat pitkälti henkilöstä, sillä esimerkiksi virallisessa opetussuunnitelmassa ei seksuaalikasvatukselle ole annettu selviä opetussisältöjä, eikä esimerkiksi alakouluissa sitä ole määrätty tietyn opettajan vastuulle. Etenkin alakouluissa seksuaalikasvatus voi olla puutteellista. Esimerkiksi murrosiän käsittelyä ja seksuaalisuutta ei alakouluissa pääsääntöisesti oteta esille, vaikka osalla murrosikä alkaa jo alakoulun aikana. (Klemetti — Raussi-Lehto 2014.) Suurin osa opettajista kokee sukupuoliasioista oppilaille puhumisen kuitenkin helpoksi tai erittäin helpoksi. (Kontula — Meriläinen 2007).

Kouluterveydenhuolto yhdessä terveydenhoitajan ja lääkärin kanssa ovat vastuussa kouluterveydenhuollon kehittämisestä ja toteutuksesta kouluissa. Heidän tulee toimia kouluterveydenhuollon suunnitelman ja koulun opetussuunnitelman mukaan. Kouluterveydenhoitaja osallistuu terveyden edistämisen asiantuntijana oppilaiden terveydenhoitoon mutta myös koulunsa terveystiedon opetukseen ja opetussuunnitelman valmisteluun. Koululääkärin ja -terveydenhoitajan osallistuminen tähän opetussuunnitelmatyöhön on tärkeää. Olisi myös hyvä, että he valmistelisivat esityksiä terveystiedon opetukseen omalta osaltaan. (Kouluterveydenhuolto 2002: 31, 50.) Sen sijaan esimerkiksi Isonsa Britanniansa tehty tutkimus sairaanhoitajien antamasta seksuaalikasvatuksesta paljastaa, että koulut määrittävät hyvin tiukasti sairaanhoitajan oppitunneilla näytettävän materiaalin ja opetuksen sisällön. Sen mukaan useissa englantilaisissa kouluissa yhdynnästä ja masturbaatiosta puhuminen oli opettajan puolelta kielletty. Opettajan tulee myös aina olla mukana sairaanhoitajan seksuaalivalistuksen oppitunneilla (Hayter ym. 2008.) Englannissa koulun terveydenhoitohenkilökunnalla ei ole siis aina samalla tavalla oikeutta osallistua opetussuunnitelmien sisältöjen suunnitteluun ja toteuttamiseen.

Uudessa opetussuunnitelmassa terveystiedon opetus on sisällytetty 1.-6. vuosiluokilla ympäristöopin oppiaineeseen. Seksuaalisuuteen ja seksuaaliterveyden eri osa-alueisiin ja seksuaalisen kehityksen monimuotoisuuteen perehtyminen kuuluu terveystiedon opetuksen sisältöihin vuosiluokilla 7.-9. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014: 399.) Peruskoulun 7.-9. luokkalaisten seksuaaliterveyteen liittyvän opetuksen avuksi opetushallitus on luonut Kosketus-materiaalin. Kosketus-materiaali on osa seksuaalikasvatuksen kehittämishanketta. (Opetushallitus 2013.) Opetushallituksella on

myös alakoulun opetukseen testattu malli terveysopin opintokokonaisuudesta. Opintokokonaisuuden tarkoituksena on antaa lapselle sopiva tietopohja terveystiedosta ja muun muassa tutustua murrosiän tuomiin muutoksiin ennen murrosiän alkamista (Opintohallitus 2010.) Kouluissa, joissa opetussuunnitelmassa seksuaaliopetuksesta on yksityiskohtainen suunnitelma, on myös monipuolisempaa opetusta seksuaalisuuteen liittyvistä asioista (Nummelin 2000:27).

Nuorille tarkoitettut, koulun yhteydessä olevat nuorten seksuaali- ja lisääntymispalvelut edistävät todennäköisimmin nuorten seksuaali- ja lisääntymisterveyttä. Seksuaalineuvonta on ollut jo pitkään kouluterveydenhuollon tehtävä. (Klemetti — Raussi-Lehto 2014.) Kouluissa seksuaaliopetusta antavat mm. biologian, liikunnan- ja terveystiedon opettajat. Hyvin monet yläkoulut hyödyntävät myös kouluterveydenhoitajia seksuaaliopetuksen tukena (Kontula — Meriläinen 2007.)

6.1 Seksuaalikasvatuksen menetelmät ja materiaalit

Seksuaalikasvatus on merkittävä keino nuoren seksuaaliterveyden edistämiseksi. Seksuaalikasvatus on yläkäsite, jonka alle kuuluvat käsitteet seksuaalivalistus, seksuaaliopetus ja seksuaalineuvonta. Seksuaalivalistuksella viitataan nykyään mediassa tapahtuvaan seksuaaliasioiden käsittelyyn. Seksuaaliopetus puolestaan tarkoittaa koulussa toteutettavaa opetussuunnitelman mukaista seksuaaliasioiden käsittelyä. Seksuaalineuvonta on asiakas-potilastyötä, esimerkiksi juuri kouluterveydenhoitajan antamaa seksuaalineuvontaa koulun oppilaalle (Aho ym. 2008; 38–39.)

Seksuaalikasvatus ei tapahdu pelkästään kouluissa, vaan nuoren seksuaalikasvattajina toimivat myös hänen ympärillään olevat ihmiset, kuten hänen vanhempansa tai harrastuksensa ohjaajat. Seksuaalikasvatukseen kuuluvat myös kaikki ne elämässä opitut taidot ja tiedot, joita nuori omasta seksuaalisuudestaan oppii (Aho ym. 2008; 38–39.) Seksuaaliopetus pohjautuu opetussuunnitelmaan ja seksuaalivalistus toteutetaan joukkoviestinnän keinoin (Nummelin 2000: 26).

Seksuaaliopetuksessa pitää ottaa huomioon nuorten tarpeet tiedon suhteen. Nuoret haluavat sekä perustietoa seksuaaliterveydestä sekä yksityiskohtaisempaa tietoa. Jopa noin kolmannes nuorten kysymyksistä käsittelee seksuaalista toimintaa, seksiongelmia, seksin harrastamista, siihen valmistautumista ja sen hyväksyttävyyttä. Muita kysymyksiä

olivat myös mieheksi tai naiseksi kasvaminen, oman kehon ulkonäkö, sen muuttuminen ja normaaliuus sekä seksuaalinen kaltoinkohtelu (Klemetti — Raussi-Lehto 2014.)

Nuoret hankkivat tietoa seksuaaliterveydestä eniten lukemalla ja ystävien kautta. Lukemalla oppineet nuoret tietävät myös tarkemmin seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. WHO:n tutkimuksen mukaan ne nuoret, jotka olivat hankkineet tietoa HIV-infektiosta kirjallista lähteistä, tiesivät parhaiten aiheesta. Iän karttuessa lukemisen merkitys tiedonlähteenä korostuu. Lukemalla nuori voi myös selvittää hänelle epäselviä asioita oman mielenkiintonsa mukaan joutumatta paljastamaan tietämättömyyttään muille sekä myös silloin, kun tavoitettavissa ei ole ketään keltä kysyä. Materiaaliin voi myös aina palata silloin kun on tarpeen ja siihen voi perehtyä kaikessa rauhassa (Nummelin 2000: 40–43.)

Nuorten tulisi saada tietoa kehityksensä ja kasvunsa tueksi. Yläkoulussa aiheina opetuksessa ovatkin esimerkiksi seurustelu, rakkaus, intiimisuhteet, minäkuva, identiteetti, seksi ja porno sekä media seksuaalisuuteen liittyvien asioiden välittäjänä. Opetuksen sisältöihin tulee ottaa mukaan lähisuhde- ja seksuaalisuutta loukkaava väkivalta. Oppimista tapahtuu sekä virallisten että epävirallisten lähteiden kautta. Lapsille tulisi puhua myös vertaispaineen, median, pornon, kulttuurin, uskonnon, ja lakien vaikutuksista seksuaalisuuteen (Klemetti — Raussi-Lehto 2014.)

Ylä- ja alakoululaisille löytyy useita erilaisia oppikirjoja ja kirjoja, joista voi hakea tietoa seksuaalisuudesta ja seksistä. Suontaustan mukaan yläasteikäisten terveystiedon oppikirjoissa painottuu lähinnä seksuaalisuuden biologinen puoli, joka sisältää fyysisen seksuaalisuuden, seksuaalisen kehityksen ja lisääntymiseen liittyvät teemat. Hänen tutkimiensä kirjojen tärkeimmiksi teemoiksi nousivat raskaus, yhdyntä, seksuaalinen kehitys, ehkäisy ja sukupuolitaudit. Käsittelemättä jäivät puolestaan muun muassa sukupuoli, lääkäriin käynti, synnytys, lapsettomuus, vanhemmuus ja vammaisuus. Seksuaaliteemojen käsittely oppikirjoissa onkin hyvin ongelmakeskeistä, kun taas seksuaalisuuden psyykkiset ja sosiaaliset puolet jäävät lähes kokonaan käsittelemättä. Seksuaalisuutta käsitellään kirjallisuudessa usein vain yksilön kokemuksena eikä siitä puhuta esimerkiksi jaettuna kokemuksena (Suontausta 2006.)

Seksuaaliopetuksessa suosittuja materiaaleja ovat olleet oppikirjat ja tietoteokset, esimerkiksi terveystiedon oppikirjat. Myös sähköiset tietolähteet kuten tv-ohjelmat, filmit,

internet ja videot sekä painetut esitteet ovat olleet suosittuja tapoja välittää tietoa seksuaalisuudesta. Osa kouluista ei ole kuitenkaan lainkaan hyödyntänyt verkkoavusteista opetusta ja pelejä seksuaaliopetuksessaan (Kontula — Meriläinen 2007.)

Seksuaalikasvatuksessa koululaisten motivointiin voi käyttää kilpailuhenkisyttä. "Sek-sivisat" ja seksitietokilpailut toimivat menetelminä houkutella nuoria osallistumaan ja oppimaan seksuaalitietoa. Nuortenlinkki-sivustolla voi tehdä muun muassa seksivisan jonka avulla voi testata omat tietonsa seksiin ja suhteisiin liittyen (Nuortenlinkki.) Väestöliitolla on myös ainoastaan pojille tarkoitettu Superori-nettipeli, jonka avulla pojat voivat testata tietojaan seksistä. Peli on osa PoikaS-hanketta (Superori).

Väestöliiton verkkosivuilta löytyy ammattilaisille tämän päivän seksuaaliterveyskasvatuksen tueksi erilaisia materiaaleja ja työvälineitä. Opettajille on kehitetty tuntirunkoja tukemaan ala- ja yläasteen seksuaalikasvatusta. Mukana on myös leikkimielisiä pelejä, kuten ystävyys- ja seurustelupeli ja tietopeli, joita voidaan soveltaa tuntien sisältöön. Väestöliitto tarjoaa myös muuta materiaalia, kuten videoita, käsikirjoja ja julisteita ammattilaisten ja kohderyhmien käyttöön. Nuorille ja aikuisille on suunnattu omat sivut, joilta voi hakea tietoa seksuaaliterveydestä tai esimerkiksi hakeutua nettivastaanotolle (Välineitä opetukseen.) Nettineuvontaa järjestävät myös muut tahot, kuten esimerkiksi Sexpo-säätiö, joka on seksuaalisuuden ja ihmissuhteiden asiantuntija.

Seta Ry on julkaissut kirjon erilaisia esitteitä sukupuolen moninaisuudesta ja seksuaalisesta suuntautumisesta. Näissä on mukana myös lapsille tarkoitettua materiaalia sadun ja sarjakuvien muodossa (Seta Ry.) Myös järjestöt, kuten HIV-tukikeskus, tarjoavat materiaalia nuorille sekä terveysalan ammattilaisille. HIV-tukikeskuksen sivuilta voi esimerkiksi tilata infolehtisiä ja -kirjasia ilmaiseksi kotiin tai kouluun (HIV-tukikeskus.)

6.2 Terveydenhoitajan työssä käytetyt seksuaalikasvatusmateriaalit

Kouluterveydenhuollon rooli seksuaaliterveyden edistämässä on tärkeä. Koulun seksuaaliopetuksen suunnittelun ja toteutuksen lisäksi terveystarkastus- ja vastaanottotilanteissa seurataan aktiivisesti oppilaan seksuaalista kehitystä. Kouluterveydenhuollon rooli seksuaalineuvonnassa eli henkilökohtaisessa ohjauksessa ja neuvonnassa tulisikin olla suurempi. Luottamuksellinen vastaanottotapaaminen tarjoaa nuorelle mahdollisuuden käsitellä seksuaaliterveyttä koskevia kysymyksiä silloinkin, kun hänellä ei ole tilaisuutta keskustella näistä asioista kenenkään kanssa (Kouluterveydenhuolto 2002: 54, 55.)

Seksuaalineuvonta on terveydenhoitajan ensisijainen seksuaalikasvatuksen muoto. Sen lähtökohtina ovat nuoren yksilölliset tarpeet ja tukeminen juuri häntä koskevien kysymysten ratkomisessa. Terveydenhoitaja onkin avainasemassa nuorten seksuaalineuvonnassa - hän opastaa nuorta monella eri tavalla seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa sekä ohjaa tarvittaessa muiden asiantuntijoiden luo. Nuoret arvostavat ja luottavat terveydenhoitajiin tiedon lähteenä ja kysymysten avaajana seksuaalisuuteen liittyen. Luottamuksellisuus, kiireettömyys ja ystävällisyys korostuvat keskeisiksi seikoiksi nuorten seksuaalineuvonnassa (Nummelin 2000: 29–30.) Neuvonnassa pyritään torjumaan paineita seksuaalisuuteen liittyen ja torjumaan vääriä käsityksiä nuorten seksuaalisesta kokemuksesta ja korostamaan oman päätöksenteon tärkeyttä (Kouluterveydenhuolto 2002: 54, 55).

Helsingin kaupungin terveystarkastusohjelman mukaan kouluissa terveydenhoitaja tapaa vuosittain jokaisen oppilaan ainakin kerran. Näistä terveydenhoitajan tarkastuksista laajoja tarkastuksia ovat 1., 5. ja 8.-luokan tarkastukset. Jokaisen tarkastuksen yhteydessä ja varsinkin laajoissa tarkastuksissa terveydenhoitajan tulisi ottaa esille lapsen ja nuoren puberteettikehitys (Terveystarkastusohjelma 2013.)

Viidennen luokan terveystarkastuksessa tulisi puhua jo murrosiän tuomista merkeistä nuoren kanssa. Tarkastuksen yhteydessä nuorelle annetaan usein ”Hei mitä mulle tapahtuu?”- esite, jossa kerrotaan murrosiän tuomista muutoksista, seksuaalisuudesta, seurustelusta, oman kehon koskemattomuudesta ja internet käyttäytymisestä. Nuoren voi myös ohjata turvallisille nettisivuille, joista saa tietoa juuri murrosikänsä ja seksuaalisuuteen liittyen. Terveystarkastusohjelman 2013 mukaan näitä hyviä sivustoja ovat esimerkiksi MLL nuortennetti ja Väestöliiton nuoret nettisivusto (Terveystarkastusohjelma 2013)

Seksuaalisuus tulisi ottaa esille jo 8. luokkalaisten laajassa terveystarkastuksessa monipuolisesti. Nuoren kanssa tulisi puhua muun muassa seksuaaliterveyteen vaikuttavista asioista, seurustelusta ja ehkäisystä. Terveydenhoitaja voi käyttää ohjauksen tukena erilaisia materiaaleja ja sivustoja. Muita hyviä seksuaaliterveyttä tukevia materiaaleja ovat esimerkiksi kondomin käyttöopas ja MLL:n opas murrosikäisen huoltajalle -esite (Terveystarkastusohjelma 2013)

Nuoren aloitettua seksuaalisuhteen ja ehkäisyn tullessa ajankohtaiseksi kouluterveydenhoitajan pitäisi olla helposti lähestyttävän taho. Osa terveydenhoitajan seksuaalineuvontaa on myös ehkäisyvälineiden toimittaminen ja ohjaaminen niiden käytössä. Terveystiedon opetussuunnitelmaan kuuluu myös kondomin käytön ohjaus sopivassa ikävaiheessa (Kouluterveydenhuolto 2002: 56.) Mielestämme ehkäisyvälineitä kuten kondomeita, e-pilleripakkauksia, ehkäisyalaastareita ja kierukoita voidaan käyttää myös opetusmateriaalina osana seksuaalineuvontaa terveydenhoitajan vastaanotolla. Näin nuorelle asiakkaalle voi konkretisoida ehkäisyvälineiden käytön tai kerrata terveystiedon oppitunilla opittuja asioita.

Terveydenhoitaja voi käyttää työnsä tukena erilaisia kyselylomakkeita. Kyselylomakkeilla kartoitetaan vastaajan terveystottumuksia ja terveydentilaa. Esimerkiksi kouluterveyskyselyssä kartoitetaan laajasti nuoren 8.-9.-luokkalaisen ja lukiolaisen terveydentilaa ja siinä on oma osio seksuaaliterveyteen liittyvistä asioista. Siinä käytetään mm. erilaisia väittämiä, joilla pyritään kartoittamaan koululaisen tietoutta seksuaaliasioista. Kyselyssä selvitettiin myös seksikumppanien määrää, ehkäisymenetelmiä, jälkiehkäisyn käyttöä, alkoholin käyttöä ja yhdyntää, sekä seurustelua ja muita seksuaalisuuteen liittyviä kokemuksia. Vuonna 2013 kouluterveydenhuollon kyselylomakkeissa kartoitettiin ensimmäistä kertaa nuorten seksuaalista käyttäytymistä internetissä (Peruskoulujen ja lukioiden lomake 2013.) Terveydenhoitaja voi käyttää kyselyitä ja muita lomakkeita apuna vastaanottotilanteissa, jos nuori antaa tähän luvan tai nuori voi ottaa häntä askarruttavat asiat esille lomakkeen pohjalta.

Terveydenhoitajan vastaanotolla voi myös käyttää erilaisia julisteita ja postereita seksuaaliterveyden edistämisen välineenä. Nuori voi ennen vastaanottoa tutkia ja tutustua näihin ja jos hänen mielenkiintonsa aiheesta herää voi hän hankkia lisätietoa posterin aiheesta. Postereita voi hankkia eri järjestöjen sivuilta, kuten esimerkiksi Väestöliiton sivuilta. Terveydenhoitaja voi käyttää myös audiovisuaalista materiaalia kuten videoita ja tietokoneohjelmia seksuaalineuvonnan tukena (Nummelin 2000; 33.)

Terveydenhoitaja osallistuu koululaisen seksuaaliterveyden edistämiseen myös rokottamalla. Vuodesta 2012 lähtien Sosiaali- ja terveysministeriön päätöksestä nuoria koululaisia on alettu rokottamaan papilloomavirusta vastaan. Se ehkäisee sukupuoliteitse tarttuvan papilloomaviruksen aiheuttamaa kohdunkaulan syöpää ja sen esiastetta (HPV-rokote 2014.)

Seksuaalikasvatusta nuorten parissa toteuttavat terveydenhoitoalan ammattilaiset ovat olleet sitä mieltä, että heidän taitonsa ja tietonsa seksuaalikasvattajina ovat puutteellisia. Monesti myös keskustelut seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa nuoren elämässä ovat saaneet alkunsa nuoren omasta pyynnöstä, eikä terveydenhoitaja tuo aihetta itse herkästi esille (Kolari 2007:21.)

Ammattilaisista yhä useammat kertovat kuitenkin seksuaalisuudesta puhumisen olevan helpompaa kuin aikaisemmin, vaikka joskus he kokevat seksuaalisuuteen liittyvien asioiden puheeksi ottamisen haastavaksi. Nuoren ja lapsen kanssa seksuaalisuudesta keskustellessa luontevinta on käyttää sanoja, jotka itselle tuntuvat luonnolliselta, kuitenkin niin, että nuorikin ymmärtää mistä puhutaan. Esimerkiksi lääketieteellisen sanaston käyttäminen voi hämmentää nuorta. Nuorelle tulee olo, että näistä asioista voi keskustella ja hakea apua, jos seksuaalisuutta ja siihen liittyviä asioita käsitellään asiallisesti ja häpeilemättä (Aho ym. 2008: 49–70.)

Väestöliiton seksuaaliterveysanamneesia voi käyttää hyvän kohtaamisen välineenä. Sen tarkoituksena on selvittää nuoren hyvinvoinnin-, terveyden- ja seksuaaliterveydentilaa haastattelemalla. Se tarjoaa nuorille omaan kehitykseensä sopivaa tietoa, tukea ja tarvittaessa hoitoa (Aho ym. 2008: 49–70.) Nuoren kehitykseen ja kasvuun sopivan seksuaalikasvatustiedon antamisen apuna voidaan käyttää myös seksuaalisuuden portaita, josta on kerrottu enemmän kappaleessa 4.2. lapsen ja nuoren seksuaalinen kehitys.

On hyvä huomioida, että vastaanottotilanne voi joillekin olla ainoa seksuaalikasvatuksen muoto, sillä nuoren kotona tai ystäväpiirissä ei välttämättä puhuta seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Näin käy ilmi Väestöliitossa tehdyssä tutkimuksessa ”Nuorten tiedot seksuaaliterveydestä”, jonka mukaan kouluterveydenhoitajan vastaanotolle hakeutuvat enimmäkseen ne, joilla oli huonot tiedot seksuaaliterveydestä (Aho ym. 2008: 49–70.) Kouluterveydenhoitajan tehtävä seksuaalikasvattajana onkin siis hyvin tärkeää monelle nuorelle. Tämän huomioimiseksi terveydenhoitajalla tulisi olla riittävät valmiudet tunnistaa nuoren seksuaaliterveyttä koskeva yksilöllinen tiedontarve ja valmius antaa seksuaalikasvatusta ja ohjausta seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa. Erilaiset seksuaalikasvatusta koskevat materiaalit toimivat ohjauksen tukena, ja niitä tulisi olla vastaanotolla käytettävissä.

Terveydenhoitajakoulutuksella on pitkä historia vuodesta 1924 asti, mutta terveydenhoitajan rooli seksuaalikasvattajana on korostunut vasta viime vuosikymmeninä enemmän.

Terveydenhoitajien opetussuunnitelmissa seksuaaliterveyden edistäminen on sisällytetty moniin eri opintokokonaisuuksiin mukaan. Se on sisällytetty terveyden edistämisen opintojaksoon ja sitä sivutaan mielenterveys - ja päihdepotilaan hoitotyö-, lapsen ja nuoren hoitotyö-, kouluikäisen, nuoren ja perheen hoitotyö- ja lapsiperheen terveydenhoitajatyö- opintojaksoilla sekä anatomian ja fysiologian opintojaksolla. Äitiyden hoitotyö- ja imetysohjaajakoulutus-opintojaksolla seksuaaliterveyden edistäminen ja perhesuunnittelu ovat selkeästi kirjattu jakson opintosisältöihin. Synnytysoppi- ja naistentaudit- lääkeluonnoilla käsitellään seksuaaliterveyden edistämiseen liittyviä asioita myös. Täydennyskoulutukset tarjoavat terveydenhoitajille mahdollisuuden täydentää nuorten seksuaaliterveyden edistämisen osaamistaan. Esimerkiksi moni koulu tarjoaa seksuaalineuvoja- ja seksuaaliterapeuttitäydennyskoulutuksia (Metropolia 2014.)

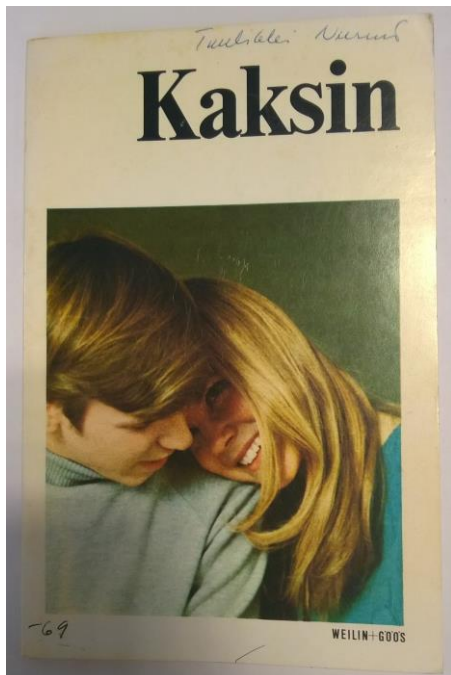
7 Seksuaaliterveyskasvatusmateriaalien tulkinta

7.1 Kaksin -kirjanen

Kaksin kirjanen, jonka kansi näkyy kuviossa 4 sivulla 25, on vuoden 1969 valistuslehtinen nuorille. (kts. Kaksin. Kirja nuorille sukupuolielämästä ja perhesuunnittelusta 1969). Kirjanen oli tarkoitettu käytettäväksi apuvälineenä koulujen sukupuolikasvatuksessa. Kirjasessa käsitellään sukupuoliviettä, yhdyntää, hedelmöitymistä, henkilökohtaista hygieniaa, perhesuunnittelua, ehkäisymenetelmiä ja seksuaalisia odotuksia ja ongelmia. Vihkosen lopussa on myös seksiasioihin liittyvää sanastoa.

Nummelinin mukaan yhdessäkin 1970-luvun opetussuunnitelman mukaisessa oppikirjassa ei käsitelty sukupuoliyhdyntää ja lapsettomuutta (Nummelin 1997: 49–50). Kaksin-kirjasessa kuvataan kuitenkin sukupuoliyhdyntä yksityiskohtaisesti. Esimerkiksi esileikistä ja siihen liittyvästä pettingistä kirjasessa on kerrottu tarkasti. Kirjasessa painotetaan molempien osapuolien, sekä naisen että miehen nautintoa sukupuoliyhdyntän aikana, mikä puolestaan nykyajan materiaaleissa on koettu puutteelliseksi (Suontausta 2006).

Yhdyntä ilman mitään edeltäviä hyväilyjä tai hellyydenosoituksia johtaa harvoin molempien osapuolten nautintoon ja tyydytykseen (Kaksin 1969: 6).

Kuvio 4. Vuonna 1969 suomessa julkaistu Weilin ja Gössin seksuaalivalistus kirjanen Tuulikki Nurmen kokoelmasta. Kuva: Heini Paajanen

Kaksin -lehtisessä kerrotaan myös hedelmättömyydestä eli lapsettomuudesta. Se mainitaan kuitenkin hyvin lyhyesti ja sisällöllisesti kappale ei juurikaan anna tietoa lukijalleen. Enemminkin se vain mainitsee lapsettomuuden olevan mahdollinen ilmiö.

Kirjasen julkaisuvuosi sijoittuu niin sanotun seksuaalisen vallankumouksen ajalle, joka oli 1970–1980-lukujen aikoihin. Tällöin uudet ja luotettavat ehkäisymenetelmät tulivat markkinoille ja abortti laillistettiin. Seksuaalisuus ja lisääntyminen erottuivat toisistaan ja seksuaalisuudesta alettiin puhumaan avoimemmin. Tuolloin seksuaalisuus alettiin nähdä voimavarana eikä ainoastaan lisääntymisenä. Tämä näkyy myös Kaksin-kirjasen tekstisisällössä.

Ehkäisymenetelmistä on mainittu kondomi, pessaari, ehkäisypilleri, kierukka ja kemialliset ehkäisymenetelmät. Näiden lisäksi mainitaan yhdynnän keskeyttäminen, rytmimenetelmä ja huuhtelu keinoina ehkäistä raskaus. Kirjasessa on pohdittu myös tulevaisuutta. Siinä mietitään, milloin esimerkiksi keksitään "aborttipilleri" ja miehen väliaikainen sterilointi.

Kirjasessa sukupuolitaudeista on mainittu ainoastaan tippuri. Toisaalta vasta seksuaalisen vallankumouksen käynnistyttyä, seksikumppanien määrän lisääntyttyä ja HIV- ja

AIDS-epidemioiden ilmennettyä, alettiin sukupuolitaudeista puhua enemmän. Vaikka perheen perustaminen viivästyí seksuaalisen vallankumouksen myötä ja oli hyväksyttävempää harrastaa avioliiton ulkopuolista seksiä, oletusarvona kirjasessa annetaan ymmärtää, että lapsien hankinta on kuitenkin itsestäänselvyys, joka käy ilmi jo kappaleen "Lapsia? Tottakai - mutta vasta kun itse haluamme" otsikossa.

7.2 Ihanan tukala seksuaalisuus, virikemateriaalia nuorten sukupuolikasvatukseen.

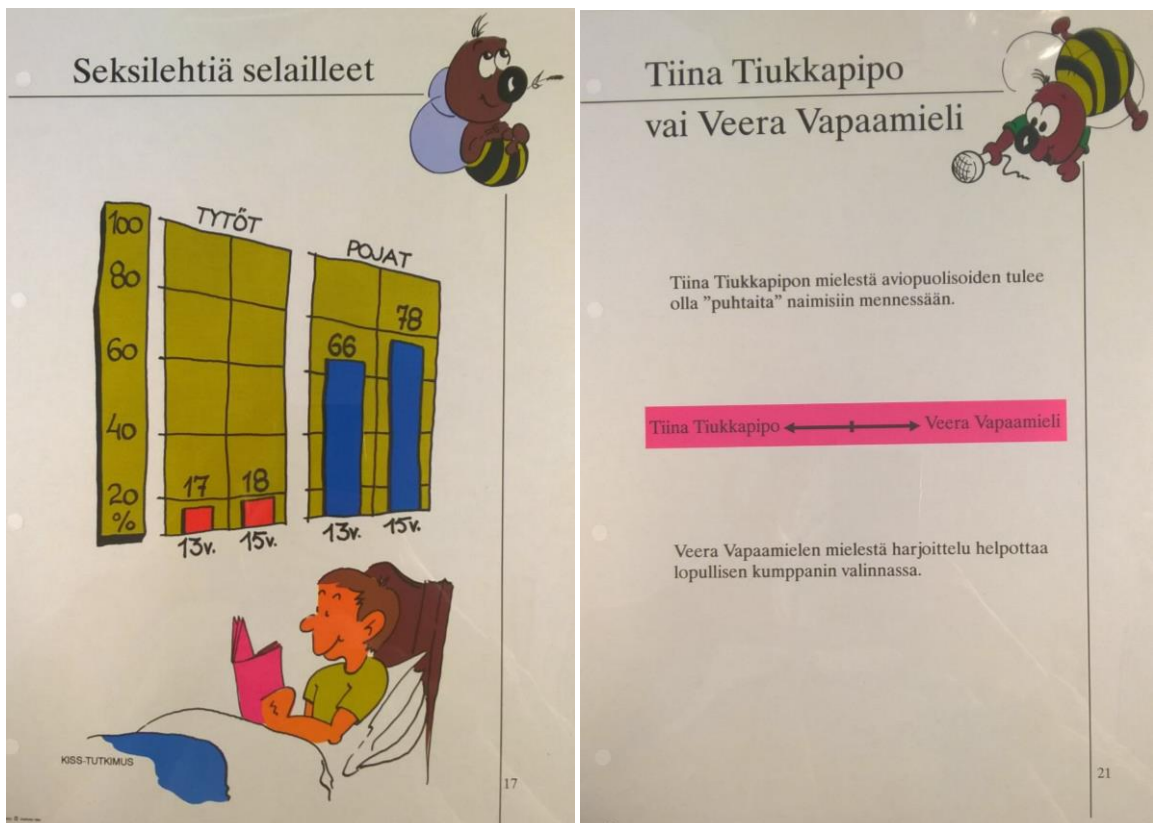
Ihanan tukala seksuaalisuus on vuonna 1994 julkaistu 23 piirroheitinkalvosta koostuva virikemateriaalikansio, jonka kansi näkyy kuviossa 5. (kts. Ihanan tukala seksuaalisuus. 1994.) Sitä on käytetty murrosiän ja seksuaalisuuden käsittelyyn yläasteen seksuaalikasvatusta käsittelevillä oppitunneilla tai ryhmässä toteutettavan terveystkasvatuksen tukena. Yksittäisiä kalvoja voi myös hyödyntää kouluterveydenhoitajan vastaanotolla oppilaan ja terveydenhoitajan kahdenkeskisissä keskusteluissa. Virikemateriaalin kohde-ryhmänä ovat 13–15-vuotiaat nuoret.

Kuvio 5. Nuorten sukupuolikasvatuksen tueksi suunnattu sosiaali- ja terveysministeriön virikemateriaalikansio Tuulikki Nurmen kokoelmasta. Kuva: Heini Paajanen

Virikemateriaali käsittelee kalvojen avulla murrosiän biologista kypsymistä tytöillä ja pojilla, seurustelua, ensimmäisiä sukupuolikokemuksia, masturbointia, pornolehtiä, seksuaalivähemmistöjä, avioliittoa ja ehkäisyvälineitä. Kalvosarjan käyttäjälle on jokaista kalvoa vastaava teoriaosuus, joiden pohjalta kalvojen käyttäjä voi kalvoista kertoa.

Virikekalvoissa uudempina aiheina käsitellään pornolehtiä, kuten kuviossa 6. näkyy, ja seksuaalisia vähemmistöjä. Seksuaalivähemmistöihin liittyvällä kalvolla on pyritty muuttamaan nuorten käsityksiä seksuaalisista vähemmistöistä positiivisemmaksi ja suvaitsevammaksi. Kuitenkin vielä 1990-luvulla asenteet erilaisiin seksuaalikäyttäytymisen malleihin olivat hyvin stereotyyppisiä kalvojen perusteella. Kuvion 7. kalvossa on jaoteltu melko karkeasti seksuaalinen käyttäytyminen ”Tiina Tiukkapipoon” ja ”Veera Vapaamielen”.

Kuvio 6. ja kuvio 7. Seksuaalikasvatus kalvoja virikemateriaalikansiosta (Virikemateriaalia nuorten sukupuolikasvatukseen) Tuulikki Nurmen kokoelmasta. Kuva: Heini Paajanen

7.3 Hei mitä mulle tapahtuu -lehtinen

Kuviossa 8 oleva Hei, mitä mulle tapahtuu -lehtinen, on vuonna 2012 julkaistu Väestöliiton vihkonen (kts. Hei, mitä mulle tapahtuu? 2012). Se on suunnattu 10–12-vuotiaille nuorille seksuaalikasvatuksen tueksi. Terveystarkastusohjelman 2013 mukaan terveydenhoitaja voi käyttää tätä työnsä tukena terveystarkastuksia tehdessä. Esimerkiksi 5-luokkalaiselle voi tämän antaa, kun terveydenhoitaja ottaa puheeksi murrosiän muutokset ja puberteettikehityksen (Terveystarkastusohjelma 2013)

Kuvio 8. Väestöliiton vuonna 2012 julkaistu lehtinen, joka käsittelee murrosiän muutoksia. Kuva: Heini Paajanen

Hei mitä minulle tapahtuu lehtistä on käytetty vuodesta 2012 asti kouluterveydenhuollossa alakoululaisten kanssa. Seksuaalikasvatusvihko käsittelee murrosiän tuomia muutoksia, naiseksi ja mieheksi kasvamista biologisella, kognitiivisella, sosiaalisella ja emotionaalisisella tasolla, itsetyydytystä ja seksuaalisuuden portaiden avulla seksuaalista kehitystä ja ihmissuhteita. Lisäksi siinä käsitellään fyysistä koskemattomuutta ja internetin vaaroja. Lisäksi lehtisen lopussa on seksuaalisuuden sanakirja. Lehtisen takana on lueteltu paikkoja, joista saa apua ja neuvoja sekä linkki Väestöliiton internetsivuille, jossa saa esittää kysymyksiä, sekä neuvontapuhelimen ja Poikien puhelimen puhelinnumerot.

Seksuaalisuuden portaita lehtisessä ei ole käsitelty kuin 4. portaaseen asti sillä lehtinen on suunnattu alakouluikäisille. Ahon ym. mukaan portaat antavat tietoa nuorelle oman kehityksen tueksi ja niiden avulla voidaan selvittää nuoren oma kehityksen vaihe.

On tärkeää, että vihossa käsitellään internetin vaaroja, mutta samalla ohjataan nuori asianmukaisille ja turvallisille nettisivuille, kuten Väestöliiton omalle palstalle, sillä interne-

tillä on suuri merkitys seksuaaliterveystiedon lähteenä ja jo hyvin nuoret hallitsevat internetin käytön (Winkelmann 2010). Lehtisen ulkoasussa on hyödynnetty paljon kuvitusta ja tuotu esiin tärkeitä asioita värikkäästi. Hyvän seksuaalivalistuslehtisen ominaisuuksiin kuuluukin Nummelinin mukaan houkutteleva ulkoasu, runsas kuvitus ja selkeästi esiin tuotu tieto (Nummelin 200: 83–88). Myös ajankohtaista ja selkeää tietoa vihossa on runsaasti.

Klemetti ja Raussi-Lehdon mukaan seksuaaliopetukseen tulisi ottaa mukaan lähisuhde- ja seksuaalisuutta loukkaava väkivalta (Klemetti — Raussi-Lehto 2014). Hei, mitä mulle tapahtuu-lehtisessä onkin käsitelty hyvää ja huonoa kosketusta. Vihossa kerrotaan siitä, että jokaisella on oikeus oman kehon koskemattomuuteen ja millaista on huono kosketus. Vihossa on myös turvaohjeet vaarallisen tilanteen varalle.

8 Ideoita tulevaisuuden seksuaalikasvatuksesta ja seksuaalikasvatusmateriaaleista terveydenhoitajan työssä

Koulun merkitys seksuaalikasvattajana on korostunut erityisesti viime vuosien aikana. Nykyajan mediasta saatavan tiedon määrä on loputonta ja tämä informaatio on monesti hyvin seksualisoitunutta ja kaupallista. (Opetushallitus 2010.) Tämän vuoksi näemme tärkeäksi että ammatti-ihmisiltä tulevat tulevaisuuden seksuaalikasvatusmateriaalit olisivat nuorelle ajankohtaisia, valideja ja mielenkiintoisia. Materiaalien tulisi tavoittaa nuori oikeaan aikaan sekä olla nuorelle se tärkein seksuaalitiedon lähde. Median suosion myötä tulisikin miettiä, miten terveydenhoitajat pystyvät ottamaan mediaa käyttöönsä ja sitä kautta edistämään nuorten seksuaaliterveyttä.

Tänä päivänä ei ole enää erikseen lasten ja aikuisten tietoa. Media ja netti tuovat aikuisten asiat ja huolet lastenkin tietoisuuteen. Hyvin monet lapset kohtaavat raakaa pornoa. Tositv:ssä nuoret aikuiset suostuvat paljastamaan kaikkein yksityisimmät asiansa. Saippuasarjoissa pettäminen, valehtelu ja loukkaaminen ovat sääntö. Ihmisenä olemisesta ja ihmissuhteista saa melko julman ja julkean kuvan, jos seksuaalikasvatus on vain näiden lähteiden varassa. (Cacciatore)

Tärkeää tulevaisuuden kannalta on terveydenhoitajien systemaattinen koulutus seksuaaliasioihin liittyen. Hyvää seksuaalikasvatusta kouluissa toteuttaakseen terveydenhoitajilla tulee olla vahva tietoperusta läpikäytävistä asioista, jotta he pystyvät vastaamaan monipuolisesti nuorta askarruttaviin kysymyksiin. Tärkeää on huomioida kouluterveydenhuollon merkitys koululaisen elämässä. Tulisiko kouluterveyden olla suuremmassa

roolissa koululaisen elämässä ja keille kaikille kuuluu vastuu nuoren seksuaalikasvattajana?

Opetuksen sisältöjä ja nuoren kanssa läpikäytäviä aiheita olisi hyvä miettiä tulevaisuuden kannalta uudestaan. Ajankohtaiseksi on muutaman vuoden sisällä noussut uusia aiheita, joihin nykyinen seksuaalikasvatusmateriaali ei välttämättä pysty tarpeeksi kattavasti vastaamaan. Monet nykyajan kouluikäisille tarkoitettut terveystiedon kirjat eivät esimerkiksi käsittele juurikaan aiheita kuten vammaisuus, vanhemmuus ja raskausaika. Parisuhteiden ja seksuaalisuuden psyykinen puoli on myös aihe, jota ei usein oteta esille oppitunneilla tai terveydenhoitajan vastaanotolla. Nuori välttämättä itse osaa kysyä näistä asioista keneltäkään, jolloin hän jää yksin näiden asioiden kanssa (Suontausta 2006.)

Opetuksessa annetaan paljon tietoa erilaisista ehkäisymenetelmistä sekä jälkiehkäisystä ja abortista, mutta sen sijaan muut vaihtoehdot, kuten lapsen pitäminen ja vanhemmaksi tuleminen jäävät pois. Tulevalle mahdolliselle nuorelle isälle ja äidille tuntuu jäävän terveystiedon oppikirjojen mukaan ainoaksi vaihtoehdoksi raskauden keskeytys. Tietenkin terveydenhoitajien tulisi pyrkiä ehkäisemään ei-toivotut raskaudet ja antaa ehkäisyneuvontaa, mutta jo sattuneen raskauden varalta tulisi nuorella myös olla oikeus saada tietoa ja tukea raskauden jatkamiseen ja tulevaan vanhemmuuteen tai mahdolliseen lapsen adoptioon. Koulujen opetuksen tulisi sisältyä enemmän tietoa näistä aiheista (Suontausta 2006.) Myös hedelmällisyyden ylläpitäminen ja lisääminen tulisi olla aihe jota käsitellään kouluissa. Ainakin Väestöliiton tilastojen mukaan lapsettomuuden määrä Suomessa on lisääntynyt viimeisen 20 vuoden aikana (Lapsettomuus).

Winkelmanin mukaan emme pysty tietämään minkälaisia tulevaisuuden viestimisvälineet ovat ja millä keinolla ihmiset tulevaisuudessa tietonsa hankkivat, mutta internetin merkitys hankitun tiedon tärkeimpänä lähteenä todennäköisesti pysyy. Tästä syystä seksuaalivalistuksella onkin entistä suurempi tarve tulevaisuudessa torjua ja oikaista median välittämää vääristynyttä kuvaa seksuaalisuudesta. Tämä epärealistinen ja epätasapainoinen tieto, joka voi monesti olla myös naista halventavaa, kuten esimerkiksi pornografia, tuo monelle nuorelle epärealistisen kuvan seksistä, suhteista ja siitä millainen naisen tai miehen tulisi olla. (Winkelman 2010). Jo hyvin nuoret lapset käyttävät eri median kanavia ja hallitsevat internetin käytön sujuvasti. Tämän vuoksi tulisi myös miettiä minkä ikäisille suuntaamme seksuaalikasvatusmateriaalit ja minkä ikäisenä sekä millä tavoin seksuaalikasvatus tulisi aloittaa. Seksuaalikasvatusta koskevaan tietoon olisi kuitenkin

ennaltaehkäisyn kannalta parasta oppia jo ennen kuin tulevan kehitysvaiheen asiat tulevat eteen. Esimerkiksi murrosiästä tulisi puhua ennen murrosiän alkua, samoin ehkäisystä ennen sukupuolikypsyyden alkamista.

Tulevaisuudessa materiaalien tulisi olla entistä interaktiivisempia ja niiden tulisi ottaa huomioon sukupuolten väliset erot entistä paremmin. Materiaaleja tulisi ehkä myös kohdentaa erikseen niin tytöille kuin pojillekin. Luokkaopetuksessa voisi esimerkiksi jakaa luokkia sukupuolen mukaan, sillä tytöillä ja pojilla on eri huolenaiheet. Se voi myös mahdollisesti alentaa nuoren kynnystä osallistua opetukseen aktiivisesti. Tulevaisuudessa täytyy myös ottaa huomioon yhä enemmän erilaiset seksuaaliset vähemmistöt.

Seksuaalikasvatuksen tukena voisi käyttää tulevaisuudessa erilaisia interaktiivisia keinoja kuten pelejä, leikkejä, puhelimia ja nettivastaanottoja. Tällöin dialogisuus ja vastavuoroisuus korostuisivat ja nuoret eivät ole vain passiivisia tiedon vastaanottajia vaan osallistuvat itse aktiivisesti tiedon hankintaan (Winkelmann 2010.) Esimerkiksi innovaatioprojekti ”Elämä TurvalliSeksi” -seksuaaliterveyden edistämisen teemapäivä Myllypuron 8-luokan oppilaille on innovoitu malli, jonka avulla nuorille voidaan opettaa seksuaaliterveyteen liittyviä asioita nuoria osallistavalla tavalla. Teemapäivän aikana oppilaat kävivät rastikierroksen, jossa käytettiin apuna erilaisia materiaaleja. Ensimmäisellä rastilla näytettiin Seta Ry:n videoesitys sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä, toisella pelattiin MillaiSeksi-lautapeliä, jossa käydään läpi seksuaaliterveyteen liittyviä aihealueita, kolmannella rastilla nuoret saivat vastata tavallisiin seksuaaliterveyttä käsitteleviin kysymyksiin ja neljännellä rastilla oppilaat askartelivat kollaaseja. Teemapäivä osoittautui menestykseksi oppilaiden mielestä. Teemapäivän ilmapiiri oli oppilaiden mielestä rento ja mukava. Oppilaat myös kokivat saaneensa uutta tietoa. (Elämä TurvalliSeksi 2014.)

Tämän kaltaisia seksuaaliterveyskasvatusmateriaaleja monipuolisesti hyödyntäviä menetelmiä voitaisiin käyttää kouluissa. Kouluterveydenhoitajat voisivat pitää yhdessä opettajien kanssa erilaisia teemapäiviä, joissa käytäisiin läpi seksuaalisuuteen liittyviä asioita.

Kouluterveydenhoitajan vastaanotolla käytettävistä materiaaleista kysymyslomakkeita voitaisiin kehittää edelleen seksuaaliterveyteen liittyvien asioiden puheeksi ottamisen avuksi. Esimerkiksi Nuorten avointen ovien vastaanottomallin kysymysrunkoa voidaan käyttää seksuaaliterveysanamneesissa. (Nuori vastaanotolla- Seksuaaliterveys anamneesi.) Seksuaaliterveysanamneesia olemme käsitelleet tarkemmin kappaleessa 6.2, Terveystenhoitajan työssä käytetyt seksuaalikasvatusmateriaalit. Vastaanottomallissa

on kysymykset suunnattu erikseen pojille ja tytöille. Mahdollisuuksien mukaan voitaisiin terveydenhoitajan vastaanotolla käydä oppilaan kanssa läpi kysymyslomake, jonka avulla kartoitettaisiin oppilaan tiedon- ja palveluntarvetta seksuaaliterveysasioihin liittyen. Vaihtoehtoisesti oppilaan täyttämän kotona- tai vastaanotolla täytettävän esitietolomakkeen mukaan voidaan myös kartoittaa tämän psyykkisen, fyysisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin lisäksi seksuaaliterveydentilaa.

Seksuaalikasvatuksen tukena käytettävät materiaalit, kuten lehtiset ovat tulevaisuudessa varmasti myös osa seksuaalikasvatusta terveydenhoitajankin vastaanotolla. Nummelin on väitöskirjassaan koonnut nuorien mielipiteitä hyvän seksuaalivalistuslehdisten ominaisuuksista. Lehtisten ulkoasun tulisi olla houkuttelevan näköinen ja siinä tulisi olla paljon kuvitusta ja tietoa tulisi olla runsaasti, selkokielellä kirjoitettuna (Nummelin 2000: 83–88.) Lehtiset voisivat olla vastaanotolla sekä odotushuoneessa vapaasti tarkasteltavissa ja otettavissa kiinnostuksen mukaan.

Kouluissa terveydenhoitajan vastaanotolla tulisi myös olla erilaisia näytekappaleita ehkäisyvälineistä, joihin nuoret voivat rauhassa tutustua. Monella nuorella on ehkäisyn aloitukseen ja eri ehkäisy menetelmiin liittyviä kysymyksiä ja terveydenhoitajan voi paremmin kertoa näistä kun hän pystyy konkreettisesti näyttämään käytettäviä välineitä. Vastaanotolla tulisi myös olla nuorille kondomeja, joita he voivat vapaasti ottaa. Tärkeää on myös että eri ehkäisyvälineistä kustakin löytyy omat esitteensä.

Internet on tärkeä tiedon saamiseksi ja välittämiseksi nuorille, joten terveydenhoitajan osaamista tulisi hyödyntää myös internetissä. Terveydenhoitajalla voisi olla esimerkiksi koulun sivujen yhteydessä ”kysy terveydenhoitajalta” palsta, josta opiskelijat voivat anonyymisti chat-keskustelun kautta kysyä asioita. Tällöin kynnyksen vaikeiden asioiden kysymiseen alenisi. Myös esimerkiksi interaktiivisia tauluja voisi terveydenhoitajan työssä käyttää seksuaaliterveyteen liittyvien mainosten ja tiedotteiden levittämiseen.

9 Pohdinta ja johtopäätökset

9.1 Työn tulokset

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli vastata tutkimuskysymyksiin millaisia seksuaalikasvatusmateriaalit olivat 1900-luvun alusta nykypäivään ja mikä terveydenhoitajan osuus on ollut seksuaalikasvattajana. Tarkoituksena oli myös kuvata terveystieteiden historiaa. Yhtenä tavoitteenamme oli pohtia myös materiaalien käyttöä terveydenhoitajan työssä tulevaisuudessa.

Materiaalit ovat hyvinkin nopeasti vuosien varrella muuttuneet ja monia vanhoja materiaaleja ei ole säilytetty. Löytämämme materiaalit olivat osa siitä mitä kaikkea materiaaleja joskus on ollut ja on nykyään.

Käsitys seksuaalisuudesta on vuosien saatossa muuttunut nopeasti. On tultu jo pitkälle 1900-luvun pelottelusta ja vaikenemisesta avoimempaan ja vuorovaikutteiseen seksuaalikasvatukseen. Seksuaalikasvatus on selvästi seurannut eri aikakausina vallinneiden sosiaalisten normien perässä pyrkien vastaamaan kunkin aikakauden pinnalla oleviin kysymyksiin ja ongelmiin. Esimerkiksi 1900-luvun alkupuolella kirkon ohjaama seksuaalikasvatus, 1960-luvun laittomat abortit, 1970-luvun seksuaalinen vallankumous ja 1980-luvun sukupuolitautepidemiat ovat muovanneet seksuaalikasvatusta ja sen sisältöjä kohti nykyaikaa.

Seksuaalivalistusta tai seksuaalikasvatusmateriaaleja ei 1900-luvun alkupuolella juuriakaan ollut. Seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset ohjattiin kirkolle. Kouluihin terveydenhoitajat tulivat vasta 1920-luvulla, mutta silloinkaan seksuaalikasvatus ei kuulunut heille. Terveystieteidenkoulutukseen tuli omiksi oppiaineikseen sukupuolien vastustamistyö ja ro-tuhygieniat 1940-luvulla. Vuonna 1952 koulun opetussuunnitelmassa sukupuolikasvatuk-selle oli ensimmäisen kerran annettu näkyvä asema. Silloin alettiin painottaa sukupuoli-asioiden avointa käsittelyä pelottelun sijaan, mutta tosin seksuaalikasvatus oli vielä vä-häistä ja pintapuolista.

Terveydenhoitaja otti sukupuoliasiat esille oman harkinnan mukaan. Sirkka Paavilainen-Wiherheimo kertoikin haastattelussa, että seksuaaliasioita, paitsi kuukautisia ei 1960- ja 1970-luvun vaihteessa rutiininomaisesti otettu terveydenhoitajan vastaanotolla puheeksi

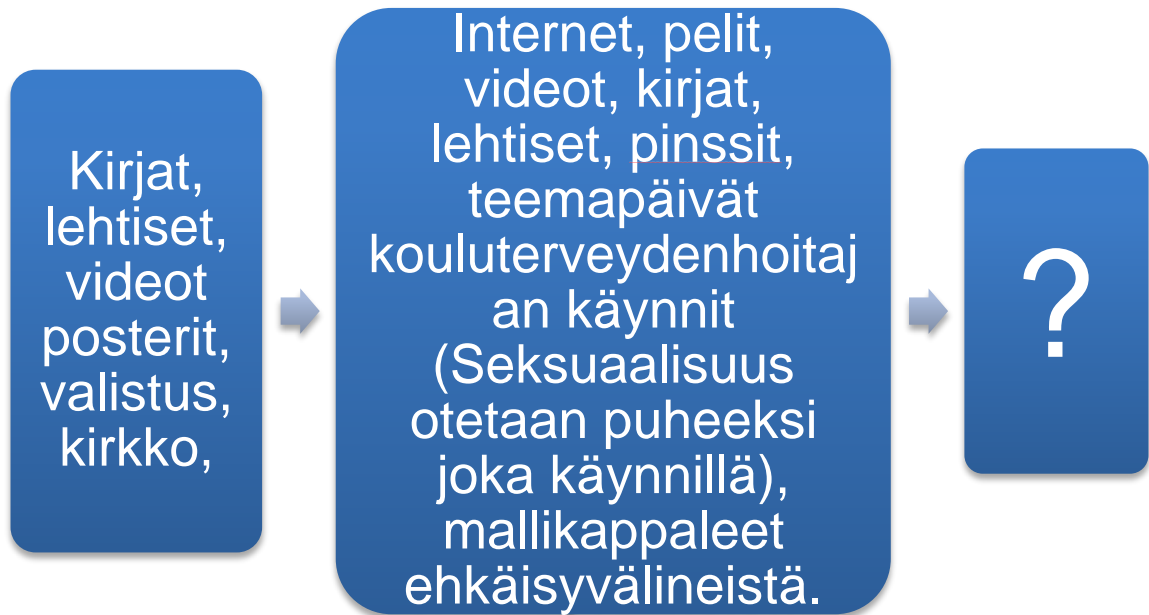
ellei nuori itse sitä ehdottanut. Ilmapiiri seksuaalisuuteen liittyvissä keskusteluissa oli kuitenkin Paavilainen-Wiherheimon mukaan myönteinen. Nykyään terveydenhoitajan tulee puolestaan ottaa puberteettikehitys esiin jokaisen terveystarkastuksen yhteydessä ja varsinkin ylä-asteella seksuaaliasioista puhutaan herkästi.

Kouluterveydenhoitajan käyttämiä materiaaleja ei ollut paljon ennen 1970-lukua. Ennen 1970-lukua monia aiheita kuten avioliiton ulkopuolisia suhteita ja masturbointia käsiteltiin vielä negatiiviseen sävyyn. Seksuaalisuus ilmeni 1920–1960-luvuilla vain avioliitossa ja seksi oli pääsääntöisesti vain lasten tekoa varten. Aiheet kuten seksuaalinen suuntautuminen, irtosuhteet ja ehkäisy olivat asioita, joita ei tarvinnut monen edes miettiä. Materiaalit 1900-luvun alkupuolella olivat enimmäkseen kirkon työntekijöiden tuottamia kirjoja. Väestölle tarkoitetuissa oppaissa seksi ja sukupuolielämä liittyivät lujasti avioliittoon.

Väestöliitto perustettiin vuonna 1941 edistämään perheiden terveyttä. Syntyvyyden säännöstely tuli tällöin keskustelun aiheeksi avioliittoneuvoloissa. Väestöliitto alkoi 1950-luvulla tuottaa erilaisia kansalle tarkoitettuja lehtisiä ja muita materiaaleja kuten posteireita seksuaalisuuden tueksi. Näitä terveydenhoitajat saattoivat myös käyttää vastaanotoillaan.

Seksuaalisen vallankumouksen myötä 1970-luvulla nuorille alettiin tarjota enemmän ja avoimemmin seksuaalisuuteen liittyvää tietoa. Tärkeäksi koettuja aiheita, kuten homoseksuaalisuus ja irtosuhteet tuli lisää.

Ennen internet-aikakautta, tietoa nuoret saivat siis pääsääntöisesti kirjoista, lehtisistä ja aikuisilta. Internetin käytön yleistyttyä 1990-luvulla tiedon saanti helpottui entisestään. Moni opetus- ja valistusmateriaali on myös kehityksen myötä siirtynyt internettiin. Vanhat opetus ja valistuskeinot, kuten kirjat, videot ja lehtiset ovat kuitenkin edelleen tärkeässä roolissa seksuaalikasvatuksessa, kuten kuviossa 9. tulee ilmi.

Kuvio 9. Seksuaaliterveyskasvatuksessa käytetyt materiaalit ja käytetyt seksuaalikasvatuksen menetelmät historiassa, nykyään ja tulevaisuudessa.

Nykyään seksuaalikasvatuksella ja siihen käytetyillä materiaaleilla pyritään ennaltaehkäisemään ongelmia ennen niiden syntymistä. Materiaalien suunnittelu on kuitenkin haastavaa nopeasti muuttuvan yhteiskunnan tarpeita vastaavaksi. Yhteiskuntamme on tullut yhä avoimemmaksi ja seksuaalisuus ei ole enää niin yksiselitteinen asia. Nykyään ja varsinkin tulevaisuudessa tulisikin miettiä minkälaista materiaalia teemme nuorille, jotta se koskettaisi kaikkia kattavasti ja ottaisi huomioon alati muuttuvan seksuaalisuuden kulttuurin.

Internetin myötä saatavissa olevaa tietoa on todella paljon ja sellaisista lähteistä jotka eivät ole välttämättä parhaita nuorelle tai edes valideja. Pornografisten materiaalien helppo saatavuus tuo myös ongelmia nuorten seksuaalikasvatukseen, sillä se voi antaa vääristyneen kuvan seksistä. Tärkeää onkin sisällyttää opetukseen internetin turvallinen käyttö ja lähdekritiikki.

Monessa ala- ja yläasteella ei ole yhtenäistä opetusta seksuaalikasvatukseen liittyen, jolloin riski että heidän tietonsa jäävät puutteellisiksi on mahdollista. Oikeanlaisella materiaalilla varmistetaan, että yksilö saa asianmukaista, ajankohtaista ja hänelle sopivaa tietoa. Tärkeää on kehittää koululaisia kiinnostavaa ja selkeää materiaalia. Historiaa ja nykyhetkeä tarkastelemalla voimme suunnitella materiaaleja jotka tulevaisuudessa vastaavat paremmin kouluikäisten tarvetta.

Vertaillessamme opinnäytetyömme teoriaperustaa keräämiimme seksuaalikasvatusmateriaaleihin olivat ne keskenään suurimmassa osin yhtenevät. Muutamat materiaalit poikkesivat hieman ajalle tyypillisistä muista materiaaleista.

9.2 Opinnäytetyöprosessin kuvaus ja arviointi

Opinnäytetyöprosessin aikana opimme paljon uutta ja kehityimme ammatillisesti. Olemme tulevana terveydenhoitajina nämä tiedot tärkeiksi ja olemme nähneet kehittämistarvetta nykyisissä materiaaleissa, jonka pohjalta olemme ideoineet hieman tulevaisuuden materiaaleja ja seksuaalikasvatuksen käytäntöjä. Omat tavoitteemme, joita oli perehtyminen seksuaalikasvatuksen historiaan, materiaaleihin ja terveydenhoitajan työhön, toteutuivat. Lisäksi opinnäytetyön prosessin pohjalta saimme näkemyksiä miten voisimme soveltaa erilaisia materiaaleja työelämässä. Opimme myös etsimään uutta tietoa erilaisista lähteistä ja hyödyntämään niitä.

Työstimme opinnäytetyötä tasavertaisesti yhdessä alusta loppuun saakka. Molemmat myös antoivat opinnäytetyön kaikkiin kohtiin oman näkemyksensä ja tietonsa. Työn eteneminen on ollut oman suunnitelmamme mukaista ja olemme pysyneet hyvin aikataulussa. Työn teko on ollut äärimmäisen palkitsevaa.

Seksuaaliterveyskasvatusmateriaalit historiassa ovat vähän tutkittu aihe, eikä tulevaisuuden materiaaleja myöskään ole juurikaan mietitty. Jatkotutkimuksena voisi entistä laajemmin tutkia ja perehtyä erilaisiin historiallisiin materiaaleihin. Myös tulevaisuuden materiaalien kehittäminen on tärkeää.

Lähteet

Aborttien vastustamisesta kohti ehkäisyneuvontaa. Väestöliitto. Verkkosivu. <<http://www.vaestoliitto.fi/vaestoliitto/historia2/aitiys-ja-lastensuojelu/>> Luettu 19.1.2015

Aho, Tuulia - Kotiranta-Ainamo, Anna - Pelander, Anne - Rinkinen, Tuija. Toim. Paula Alkio. Väestöliitto. Helsinki 2008. Puhutaan seksuaalisuudesta - nuori vastaanotolla.

Apter, Dan 2008. Onko seksuaalikasvatuksesta ja -neuvonnasta hyötyä? lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim. Verkkodokumentti <http://www.duodecim-lehti.fi/web/guest/haku.jsessionid=634812D88B71EA88C3379F81345F97D2?p_p_id=Article_WAR_DL6_Articleportlet&p_p_lifecycle=0&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_p_frompage=uusinumero&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_viewType=viewArticle&_Article_WAR_DL6_Articleportlet_tunnus=duo97053> Luettu 21.3.2015

Cacciatore, Raisa. Seksuaalikasvatus. Verkkosivu. <<http://www.raisacacciatore.fi/79>> Luettu 23.1.15

Elämä TurvalliSeksi 2014. Seksuaaliterveyden edistämisen teemapäivä Myllypuron 8-luokan oppilaille. Verkkodokumentti.<<https://wiki.metropolia.fi/download/attachments/92083034/EI%C3%A4m%C3%A4%20turvalliSeksi%20-tapahtuma?version=1&modificationDate=1418727391000&api=v2.>>

Hayter, Mark — Piercy, Hilary — Massey, Marie-Therese — Gregory, Trudy. 2008. School nurses and sex education: surveillance and disciplinary practices in primary schools. Journal of Advanced Nursing. Vol. 61. Issue 3.

Helsingin sairaanhoito-opiston vaiheita sata vuotta. 1989. (96, 97, 109-11.) Toim. Havanto, Aino Maria - Iivonen, Marja-Leena - Lahtiharju, Raili - Määttänen, Ritva - Sibenberg, Inkeri - Willman, Helvi. Helsinki: Mäntän kirjapaino Oy.

Hei, mitä mulle tapahtuu? - edessä muutosten murrosikä. Seksuaalikasvatusvihko sinulle 10-12-vuotias. Helsinki 2012. Väestöliitto.

Helsingin sairaanhoito-opisto lukuvuosi 1970-1971. Valtion painatuskeskus.

Historiallinen tutkimus, Kajaanin ammattikorkeakoulu <<http://www.kamk.fi/opari/Opinaytetyopakki/Teoreettinen-materiaali/Tukimateriaali/Tutkimustyyppit/Historiallinen>> Luettu 11.4.2015

Hiv-Tukikeskus
<<http://hivtukikeskus.fi/>> Luettu 19.1.2015

HPV-rokote. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Verkkodokumentti. Päivitetty: 4.12.2014 <<https://www.thl.fi/fi/web/rokottaminen/rokotteet/hpv-rokote>> Luettu 20.1.2015.

Ihanan tukala seksuaalisuus. Virikemateriaalia nuorten sukupuolikasvatukseen. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä. Helsinki 1993:4. Painatuskeskus Oy.

Kaksin. Kirja nuorille sukupuolielämästä ja perhesuunnittelusta. Oy Wilin+Göös Ab:n kirjapaino. Tapiola 1969.

Kansanterveyslaki 66/1972. Annettu Helsingissä 28.1.1972

Klemetti, Reija — Raussi-Lehto, Eija (toim.) 2014. Edistä, ehkäise, vaikuta. Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014-2020. Verkkodokumentti. <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116162/THL_OPAS33_VERKKO.pdf?sequence=1> Luettu 30.10.2014.

Kolari, Tuula. Nuorten kokemuksia kouluterveydenhoitajan toteuttamasta seksuaalikasvatuksesta. Verkkodokumentti. <<https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/94142/gradu01531.pdf?sequence=1>> Luettu: 10.1.2015

Kontula, Osmo - Meriläinen, Henna. Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun suomessa. Väestötutkimuslaitos. Katsauksia E 26/2007.

Kouluterveydenhuolto 2002. Opas kouluterveydenhuollolle, peruskouluille ja kunnille. Sosiaali- ja terveysministeriö. Gummerus kirjapaino Oy Saarijärvi

Lapsettomuus. Väestöliitto. Verkkodokumentti. <http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tilastoja-ja-linkkeja/tilastotietoa/syntyvyys/lapsettomuus/> Luettu 15.1.2015.

Majuri, Riikka - Mouhu, Laura. Seksuaaliterveyden edistämisen työmenetelmiä koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa. Opinnäytetyö. 2010. Verkkodokumentti. <<http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/22408/seksuaal.pdf?sequence=1>> Luettu: 20.1.2015

Metropolia 2014. Opetussuunnitelma. Verkkodokumentti. <<http://opinto-opas-ops.metro-polia.fi/index.php/fi/16183/fi/70324/SXQ14S1/year/2014>>

Nummelin, Raija 2000. Seksuaalikasvatusmateriaalit - pääkaupunkiseutulaisten nuorten näkemyksiä ja kokemuksia. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, terveystiedon laitos.

Nummelin, Raija 1997. Seksuaalikasvatusmateriaalit - millaista seksuaalisuutta nuorille? Stakes Helsinki.

Nurmi, Tuulikki 2000. Seksuaaliterveys ja terveydenhoitaja. Seksuaaliterveyden edistäminen ja terveydenhoitajiksi valmistuvien seksuaaliterveyden asiantuntijuus 1970-, 1980- ja 1990-luvuilla. Helsingin yliopisto.

Nuori vastaanotolla - seksuaaliterveysanamneesi. Väestöliitto 2015. <http://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/tietoa-seksuaalisuudesta/ammattilaiset/tyokalupakki/valineita_nuoren_kohtaamiseen/nuori_vastaanotolla-seksuaalite/> Luettu 6.1.2015

Nuorten linkki. Seksivisa. Verkkodokumentti. <<http://www.nuortenlinkki.fi/testialue/tietovisat/seksivisahttp://www.nuortenlinkki.fi/testialue/tietovisat/seksivisa>>

Opetus- ja kulttuuriministeriön verkkolehti: Oppivelvollisuuslaki 1921: kaikki koulun penkille. Julkaistu 5.1.2009 <http://www.minedu.fi/etusivu/arkisto/2009/0511/koulun_penkille.html>

Opetushallitus. 2013. Kosketus - Kuinka opettaa seksuaaliterveydestä ja ihmissuhteista koulussa. Verkkodokumentti. <<http://www.edu.fi/kosketus>> Luettu 10.1.2015

Opetushallitus. 2010. Ihmisterveysoppi. Verkkodokumentti. <<http://www.edu.fi/ihmisterveysoppi/opettajalle/tavoitteet>> Luettu 12.1.15

Paavilainen-Wiherheimo, Sirkka 2015. Vapaaehtoistyöntekijä. Hoitotyön koulutuksen museo. Helsinki. Haastattelu 20.1.15

Palojärvi, Elina — Veikkola, Elina 2002. Salailusta sallivuuteen : seksuaaliopetuksen kehittyminen terveystiedon oppikirjoissa 1800-luvun lopulta nykypäivään. Pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto terveystieteiden laitos. Verkkodokumentti. <<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/12317/elpalo.pdf?sequence=1>> Luettu 5.1.2015

Peruskoulujen ja lukioiden lomake 2013. Terveys- ja hyvinvoinnin laitos. Verkkodokumentti. <<http://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/vaestotutkimukset/kouluterveyskysely/kyselyn-toteuttaminen/kyselylomakkeet>> Luettu 20.1.2015.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2014:96. Opetushallitus. Verkkodokumentti.<http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf> Luettu 20.1.2015.

Rouvinen-Wilenius Päivi. Arvioinnilla laatua terveysaineistoihin. Sairaanhoidajalehti nro. 9. 2.9.2005. Sairaanhoidajaliitto. Uusi kivipaino Oy. Helsinki. Verkkodokumentti <https://www.sairaanhoidajaliitto.fi/amatilliset_urapalvelut/julkaisut/sairaanhoidajalehti/9_2005/muut_artikkelit/arvioinnilla_laatua_terveysainei/> Luettu 13.8.2014.

Schiotz, Carl 1924. Koululaisen terveyttä edistämään. kenraali Mannerheimin lastensuojeluliiton julkaisuja 10. Helsinki: Otava.

Seksuaalikasvatus. Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos. Päivitetty: 30.11.2014. Verkkodokumentti <<http://www.thl.fi/fi/aiheet/tietopaketti/terveyden-ja-hyvinvoinnin-edistaminen-ammattillisessa-koulutuksessa/seksuaaliterveys/seksuaalikasvatus>> Luettu 13.4.2015

Seksuaaliopetus. Väestöliitto. Verkkodokumentti. <<http://www.vaestoliitto.fi/seksuaali-suus/tietoa-seksuaalisuudesta/ammattilaiset/tietopankki/seksuaalikasvatus/seksuaaliopetus/>> Luettu 7.11.2014.

Seta. Materiaalit. Verkkodokumentti. <<http://seta.fi/materiaali/>> Luettu 12.1.15

Selin, Heidi 2009. Internet varhaisnuorten seksuaaliterveystiedon lähteenä. Pro gradu. Jyväskylän yliopisto. Terveystieteiden laitos. Verkkodokumentti <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/19483/urn_nbn_fi_jyu-200902021049.pdf?sequence=1> Luettu 15.1.2015

Suontausta, Jaana. Pro gradu. 2006. Seksuaalikasvatus yläkoulun terveystiedon oppikirjoissa. Verkkodokumentti. <<https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/93521/gradu01088.pdf?sequence=1>> Luettu 10.1.2015

Superori. Väestöliitto. Verkkodokumentti. <<http://www.superori.fi/>> Katsottu 22.1.2015.

Siivola, Ulla 1985. Terveys- ja kansanterveysyhteistyössä. WSOY.

Stall, Sylvanus 1928. Mitä pojan tulee tietää. Puritas-kirjasto n:o 5. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö kirja.

Stall, Sylvanus 1928. Mitä tytön tulee tietää. Puritas-kirjasto n:o 1. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö kirja.

Stall, Sylvanus 1928. Mitä nuoren miehen tulee tietää. Puritas-kirjasto n:o 6. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö kirja.

S.S.Salmensaari 1921. Sivistys ja tiede, poikakysymys. Porvoo: Verner söderström, osakeyhtiö

Suominen, Elisa - Tuominen, Riikka. "Omenakin putoaa puusta vasta kypsänä." Opetusmenetelmien vertailu kuudesluokkalaisten seksuaaliterveyskasvatuksessa. Opinnäytetyö. Jyväskylän ammattikorkeakoulu 2007. Verkkodokumentti. <http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/19044/jamk_1202906820_0.pdf?sequence=2> Luettu 7.1.2015.

Tartuntatautirekisterin tilastotietokanta. Terveys - ja hyvinvoinnin laitos. <<http://www.thl.fi/ttr/gen/rpt/tilastot.html>> Luettu 15.1.2015

Tilastokeskus. Hyppäys kansakoulusta peruskouluun. Päivitetty 27.9.2010. <http://www.stat.fi/artikkelit/2010/art_2010-06-07_005.html?s=2> Luettu 15.1.2015.

Terveydenhoitajan ylioppilaskohtainen opintolinja. 1993. Opetussuunnitelma. Helsingin sairaanhoito-opisto.

Terveystarkastusohjelma. Oppilas- ja opiskelijahuolto sekä terveydellisten olojen valvonta 2013. Helsingin kaupunki. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Välineitä nuoren kohtaamiseen. Väestöliitto. Verkkodokumentti. <http://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/tietoa-seksuaalisuudesta/ammattilaiset/tyokalupakki/valineita_nuoren_kohtaamiseen/> Luettu 6.1.2015

Välineitä opetukseen. Väestöliitto. Verkkodokumentti. <http://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/tietoa-seksuaalisuudesta/ammattilaiset/tyokalupakki/valineita_opetukseen/> Luettu 6.1.2015.

Winkelmann, Christine (toim.). Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010. Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille. Helsinki: Maailman terveysjärjestön (WHO), Köln: Euroopan aluetoimisto ja BZgA. Verkkodokumentti. Elisa <<http://www.thl.fi/thlclient/pdfs/039844e2-c540-4e81-834e-6f11e0218246>>. Luettu 7.11.2014.

YLE. Elävä arkisto <<http://yle.fi/elavaarkisto/>> Katsottu 1.12.2014